
ΔΙΑΛΟΓΟΙ για την ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ

ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΘΛΙΨΗ

Ελληνική Εταιρεία Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας

Δημητρέσσα 8, Αθήνα, 11528, τηλ./ φαξ 210-7712901

www.psychanalysis-psychotherapy.gr

Περίοδος Α΄ τεύχος 4

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2009

Επιστημονική περιοδική έκδοση
2 Τεύχη/έτος

Ιδιοκτησία:

Ελληνική Εταιρεία Ψυχαναλυτικής
Ψυχοθεραπείας:

Δημητρώσσα 8, Αθήνα, 11528,
τηλ./φαξ 210-7712901

Website:

www.psychanalysis-
psychotherapy.gr

e-mail : hspp@otenet.gr

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Υπεύθυνοι Σύνταξης :

Γ. Βασιλαματζής, Τζ. Σουμάκη

Μέλη:

Ν. Χαμπέρης, Γ. Μανιαδάκης,

Γ. Χαλκιά

Από τη Σύνταξη

Στο 4ο τεύχος το κεντρικό θέμα είναι «Ψυχανάλυση και Κατάθλιψη». Τρία τακτικά μέλη της Ελληνικής Εταιρείας Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας καταθέτουν τις βασικές ψυχαναλυτικές θέσεις για την δημιουργία του καταθλιπτικού συνδρόμου. Ο πρόεδρος της ΕΕΨΨ Δημήτρης Ρήγας στο κείμενό του προσεγγίζει το φαινόμενο της κατάθλιψης τόσο από την οπτική γωνία της απώλειας του αντικειμένου, όσο και από εκείνη των ναρκισσιστικών τραυμάτων. Στο κείμενο της Χαράς Καραμανωλάκη εκτίθενται συμπυκνωμένα οι κλαϊνικές συλλήψεις σχετικά με την καταθλιπτική θέση, και εξετάζεται ο ρόλος της ενοχής μέσα στο κλαϊνικό θεωρητικό πλαίσιο. Ο Ηλίας Λιακόπουλος εμβαθύνει στο ζήτημα της προέλευσης του βιώματος της ενοχής, το οποίο θεωρεί κεντρικό στην προβληματική της κατάθλιψης.

Αν και το θέμα δεν εξαντλείται από ψυχαναλυτικής απόψεως στα κείμενα αυτά, πιστεύουμε ότι γίνεται φανερός ο πλούτος του ψυχαναλυτικού λόγου στα θέματα της κατάθλιψης, του πένθους και της μελαγχολικής ψυχοπαθολογίας. Επίσης, δεν πρέπει να παραλείψουμε την σύνδεση της θεωρίας (κατανόησης) με την πρακτική, δηλαδή την αποτελεσματική βοήθεια που μπορεί να δώσει η ψυχαναλυτική θεραπεία σε μεγάλο αριθμό καταθλιπτικών ασθενών. Παρά την εμφάνιση ποικίλων φαρμακευτικών θεραπειών και άλλων ψυχοθεραπευτικών τεχνικών (συνήθως βραχείας διάρκειας), η ψυχαναλυτική ψυχοθεραπεία ή ακόμα και η κλασική διάταξη, αποτελούν την ενδεικνυόμενη θεραπεία για αρκετούς ασθενείς. Ασφαλώς είναι πιο εντατική, πιο απαιτητική και αποκαλυπτική και ίσως πιο «δύσκολη» για ασθενή και θεραπευτή, σε σύγκριση με τις άλλες ψυχοθεραπείες

Η κριτική που δέχεται η ψυχανάλυση ότι η «θεραπευτική της ιδιότητα» στην χρόνια κατάθλιψη δεν έχει αποδειχθεί με έρευνες μεγάλου αριθμού ασθενών, αμφισβητείται πλέον από μια πρόσφατη μελέτη που δημοσιεύθηκε στο *Journal of the American Medical Association (JAMA)*. Η μελέτη αυτή (μετα-ανάλυση δημοσιευμένων εργασιών που αφορούν στην μακρά ψυχαναλυτική ψυχοθεραπεία σοβαρών ψυχοπαθολογιών) δημοσιεύθηκε τον Οκτώβρη του 2008 στο πιο έγκυρο ιατρικό περιοδικό και ήδη συζητείται στους ακαδημαϊκούς κύκλους. Ίσως μάλιστα να αλλάξει την επιφυλακτική εικόνα των προηγούμενων δεκαετιών.

Άλλα κείμενα του τέταρτου τεύχους αφορούν στη βιβλιοκριτική της ελληνικής έκδοσης του Λεξικού της Κλαϊνικής Σκέψης του R. D. Hinshelwood από τον Χρήστο Ιωαννίδη, καθώς και στις παρουσιάσεις του 7^{ου} Ψυχαναλυτικού Συμποσίου των Δελφών, του 15ου Συνεδρίου της Διεθνούς Ομοσπονδίας Ψυχαναλυτικών Εταιρειών και του Συμποσίου της ΕΕΨΨ για το Ψυχικό Τραύμα. Στο παρόν τεύχος υπάρχει, τέλος, η πρώτη ανακοίνωση για το 16ο Συνέδριο της Διεθνούς Ομοσπονδίας Ψυχαναλυτικών Εταιρειών (I.F.P.S.) που θα γίνει στην Αθήνα τον Οκτώβρη του 2010 (και του οποίου την οργάνωση έχει αναλάβει η ΕΕΨΨ).

Γρηγόρης Βασιλαματζής, Γρηγόρης Μανιαδάκης

Εκδόσεις: MEDICAL GRAPHICS – Αμφιλοχίου Αγγελική

Διεύθυνση: Ζαννή 10-12, Πειραιάς 18536, τηλ. 210-4510874, φαξ 210 4539826,

e-mail: hronos@otenet.gr

Δ.Σ. Ε.Ε.Ψ.Ψ. (2007-2009)

Πρόεδρος: Δ. Ρήγας **Αντιπρόεδρος:** Τζ. Σουμάκη, **Γραμματέας:** Ε. Βλαχάκη

Ταμίας: Σ. Τουρνής, **Μέλος:** Ε. Καλλιτεράκη

Η Ελληνική Εταιρεία Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας έχει αναλάβει οργανωτικά και επιστημονικά το 16ο ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ (I.F.P.S.), το οποίο θα διεξαχθεί στην Αθήνα τον Οκτώβρη του 2010. Το θέμα του Συνεδρίου είναι :

**«The Intrapsychic and the Intersubjective
in Contemporary Psychoanalysis»
«Το Ενδοψυχικό και το Διωποκειμενικό
στη Σύγχρονη Ψυχανάλυση»**

Κατά την πρώτη δεκαετία του 2ου αιώνα της ψυχανάλυσης, ορισμένες αναζητήσεις σε επίπεδο θεωρίας και πρακτικής παγιώνονται ενώ άλλες βρίσκονται σε εξέλιξη : από την ενορμητική ικανοποίηση στην αναζήτηση του αντικειμένου και από την δυάδα «ενόρμηση – αντικείμενο» στην διάδραση των δύο υποκειμένων. Η έννοια του αντικειμένου σχετίζεται και με το ενδοψυχικό και με το διαπροσωπικό. Είναι εσωτερικό αντικείμενο, δημιουργημένο μέσα στη φαντασιστική λειτουργία του υποκειμένου, αλλά είναι και εξωτερικό, πραγματικό πρόσωπο που στηρίζει την ενδοψυχική ανάπτυξη.

Η θεωρητική αναζήτηση κινείται επίσης από τον ναρκισσιστικό τρόπο του σχετίζεσθαι και τις σχέσεις αντικειμένου στην αναζήτηση του αληθινού εαυτού (σε ενδοψυχικό επίπεδο) και στην γνήσια αναζήτηση του άλλου πέρα από προβλητικούς μηχανισμούς και μηχανισμούς ταύτισης. Η διατύπωση του διωποκειμενικού επιστημολογικού μοντέλου έχει διευρύνει την ψυχαναλυτική προοπτική και υπό αυτή την έννοια τόνισε μία παράλληλη προσέγγιση του υποκειμένου λαμβάνοντας υπόψη: το συνειδητό και το ασυνειδητό μαζί, και ταυτόχρονα την μεταβίβαση μαζί με την δημιουργία μιας καινούργιας σχέσης.

Όμως δεν παραμένει η ανάλυση των φαινομένων (συγκρούσεις, παθολογικές σχέσεις με το αντικείμενο, κλπ.) τού ενδοψυχικού τόπου ως η ουσία της ψυχανάλυσης ;

Τα θέματα αυτά και τα ανοικτά ερωτήματα που έχουν τεθεί στην «ημερήσια ψυχαναλυτική διάταξη» αποτελούν την κεντρική προβληματική γύρω από την οποία θα κινηθεί το 16ο ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ (I.F.P.S.). Η ακριβής ημερομηνία, ο χώρος του Συνεδρίου και άλλες σημαντικά χαρακτηριστικά του θα ανακοινωθούν μέχρι την άνοιξη του 2009.

Η σημερινή ανακοίνωση του σκεπτικού του συνεδρίου αποτελεί ταυτόχρονα την πρώτη πρόσκληση για συμμετοχή είτε με επιστημονική ανακοίνωση είτε ως παρακολούθηση των εργασιών του:

Μπορείτε να δηλώνετε τη συμμετοχή σας στην γραμματεία της εταιρείας (τηλ. & φαξ: 2107712901) και με e-mail (hspp@otenet.gr).

ΑΠΟ ΤΗΝ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Η Ψυχαναλυτική Κατανόηση της Κατάθλιψης

Δημήτρης Ρήγας

I

Στην ψυχαναλυτική βιβλιογραφία υπάρχει ομοφωνία ότι η μελαγχολία αποτελεί ένα παθολογικό τύπο πένθους ή ότι το πένθος είναι το φυσιολογικό ανάλογο της μελαγχολίας. Σε όλους είναι γνωστό πως το πένθος είναι απάντηση σε μια απώλεια. Τι γίνεται όμως με την μελαγχολία; Γιατί ενώ η ζωή είναι γεμάτη απώλειες, μικρές ή και μεγαλύτερες, που δημιουργούν ποικίλου βαθμού πένθη, ορισμένοι αποτυγχάνουν να φέρουν σε πέρας την διαδικασία του πένθους και γίνονται καταθλιπτικοί;

Η κατάθλιψη, παρά το γεγονός ότι από τις πρώτες ήδη ψυχαναλυτικές αναφορές σχετίστηκε με διαταραγμένες αντικειμενοτρόπες σχέσεις εντούτοις τουλάχιστον στην αρχή η επικέντρωση αφορούσε σε ενδοψυχικούς παράγοντες και όχι σε διαπροσωπικές διαδικασίες.

Σε αυτήν εδώ την συνοπτική αναφορά θα επιχειρηθεί να περιγραφεί η πορεία της ψυχαναλυτικής σκέψης όσον αφορά την κατάθλιψη. Μια πορεία από τους ενδοψυχικούς παράγοντες προς τις αντικειμενοτρόπες σχέσεις.

Η πρώτη ψυχαναλυτική προσπάθεια διαφοροποίησης της κατάθλιψης από το φυσιολογικό πένθος γίνεται από τον Abraham (1911) ο οποίος θεωρεί ότι στην περίπτωση της μελαγχολίας υπάρχει αμφιθυμία και ασυνείδητη επιθετικότητα προς το απολεσθέν αντικείμενο αγάπης.

Ο Freud (1917) στο κλασικό του έργο "Πένθος και Μελαγχολία" συγκρίνει και διαχωρίζει αυτές τις δυο καταστάσεις.

Στο πένθος ο έλεγχος της πραγματικότητας απαιτεί πως το αντικείμενο δεν υπάρχει πια και πρέπει να εγκαταλειφθεί. Αυτή η διαδικασία είναι δύσκολη, δεν εγκαταλείπεται εύκολα μια λιβιδινική θέση, αλλά σε φυσιολογικές καταστάσεις η libido αποσύρεται και επενδύεται αλλού, το δε αντικείμενο εγκαταλείπεται.

Στη μελαγχολία, όταν συμβεί η απώλεια ενός αντικειμένου το αποτέλεσμα δεν είναι η απόσυρση της libido και η επένδυση της σε άλλο αντικείμενο, αλλά αντίθετα η ενδυνάμωση της κάθεξης του εγώ. Το αντικείμενο που χάνεται, το οποίο είχε αρχικά επιλεγεί με ναρκισσιστικό τρόπο και προς το οποίο υπήρχαν αμφιθυμικά συναισθήματα, ενδοβάλλεται, ενσωματώνεται και παράλληλα γίνεται ταυτοποίηση με αυτό. Η διαδικασία με την οποία η ταυτοποίηση λαμβάνει χώρα είναι η εδοβολή. Ο Fenichel (1946) την αποκάλεσε παθογνωμονική ενδοβολή αφού η ανάπτυξη της μελαγχολίας εξαρτάται από το αν έλαβε χώρα ή όχι. *

"Η μελαγχολία λοιπόν δανείζεται ένα μέρος από τα γνωρίσματα της από το πένθος και τα υπόλοιπα από την διαδικασία της παλινδρόμησης από την ναρκισσιστική επιλογή το αντικειμένου στον ναρκισσισμό" (Freud, 1917, σελ.250).

Ο Abraham (1924) καθόρισε πέντε αιτιολογικούς παράγοντες την παρουσία των οποίων, όλων μαζί, θεωρεί απαραίτητη για την γένεση της μελαγχολίας.

Αυτοί είναι:

1ος Ο ιδιοσυστασιακός υπερτονισμός του στοματικού ερωτισμού.

2ος Μια ειδική καθήλωση της libido στο στοματικό επίπεδο.

3ος Ο σοβαρός τραυματισμός του βρεφικού ναρκισσισμού, λόγω απογοητεύσεων σε αγάπη.

4ος Το να συμβούν οι πρώτες σοβαρές απογοητεύσεις πριν οι οιδιποδιακές επιθυμίες ξεπεραστούν.

5ος Η επανάληψη των πρωταρχικών απογοητεύσεων στη μετέπειτα ζωή.

Ο Rado, αναφερόμενος στις αντιλήψεις του Abraham για ιδιοσυστασιακή επίταση του στοματικού ερωτισμού που οδηγεί σε υπερβολικές ματαιώσεις, τις διατυπώνει με πιο ψυχολογικό τρόπο και μιλά για έντονη και δυνατή λαχτάρα για ναρκισσιστική ικανοποίηση, για τρομακτική ναρκισσιστική αδιαλλαξία του μελαγχολικού και τις ανάγκες του για εξωτερικά ναρκισσιστικά εφόδια.

Παρά την αναπόφευκτη σχηματοποίηση που περιέχει μια προσπάθεια σύνοψης των απόψεων των Freud και Abraham, θα μπορούσαν να τονιστούν οι καθηλώσεις στη στοματική φάση της libido, που οδηγούν σε εξάρτηση από ένα αμφιθυμικά επενδεδυμένο αντικείμενο. Οι καθηλώσεις αυτές αναχαιτίζουν, σε άλλοτε άλλο βαθμό, την φυσιολογική εξέλιξη προς τον σχηματισμό αντικειμενοτρόπων σχέσεων, με αποτέλεσμα την ναρκισσιστική επιλογή του αντικειμένου στην ενήλικη ζωή.

*Οι αρχικές θέσεις του Freud ήταν επηρεασμένες από τις απόψεις του για τον ναρκισσισμό (1911). Θεώρησε ότι δεν υπάρχει ενδοβολή του χαμένου αντικειμένου στο φυσιολογικό πένθος αλλά πως η libido αποσύρεται από το αντικείμενο και στη συνέχεια επενδύεται αλλού. Αργότερα όμως αναθεωρεί αυτή τη θέση καθώς στο *The ego and the id* (1923) αναφέρει πως ο χαρακτήρας του εγώ είναι το απόσταγμα από εγκαταλελειμμένες ego καθέξεις, με άλλα λόγια πως οικοδομούμε έναν εσωτερικό κόσμο από αναπαραστάσεις παλιών σημαντικών σχέσεων. Η τελευταία αυτή προσέγγιση ταιριάζει καλύτερα με τις εμπειρίες που έχουμε όλοι μας από το πένθος. Μετά την φάση της απελπισίας και αν προϋπήρχε μια καλή σχέση με το πρόσωπο που χάθηκε τότε μένουμε με ένα καλό εσωτερικό αντικείμενο διατηρώντας τις εμπειρίες και τις αναμνήσεις από το πρόσωπο που χάθηκε.

Η απώλεια αυτού του αντικειμένου, λόγω των ναρκισσιστικών αναγκών και ελλειμμάτων του μελαγχολικού, οδηγεί στη ενδοβολή του και την ναρκισσιστική ταυτοποίηση μαζί του.

Οι απόψεις των Freud και Abraham χρωμάτισαν αυτό που σήμερα θεωρούμε "κλασικές αντιλήψεις" της ψυχανάλυσης όσον αφορά την μελαγχολία. Μοιάζει να θεωρούν την καταθλιπτική διαδικασία σαν έναν επανορθωτικό μηχανισμό σχεδιασμένο με σκοπό να ξεπεραστεί η απώλεια του αντικειμένου με στοματικούς μηχανισμούς επανάκτησης.

II

Μια άλλη έννοια σχετική με την γένεση της μελαγχολίας είναι αυτή της αυτοεκτίμησης (self esteem).

Ο Freud (1917) μίλησε για μείωση των αισθημάτων αυτοσεβασμού σαν ένα σημαντικό σύμπτωμα της κατάθλιψης.

Ο Rado (1928) πρώτος αναφέρει πως το προεξάρχον γνώρισμα της κατάθλιψης είναι η πτώση της αυτοεκτίμησης. Παρατήρησε πως αυτοί που ήταν προδιατεθειμένοι στην κατάθλιψη ήταν σχεδόν απόλυτα εξαρτημένοι από άλλους στην διατήρηση της αυτοεκτίμησής τους. Κατά την γνώμη του οι καταθλιπτικοί νοιώθουν ασφάλεια μόνον όταν αισθάνονται ότι τους αγαπούν, εκτιμούν, υποστηρίζουν και ενθαρρύνουν.

Ο Fenichel (1946) επίσης αντιλαμβάνεται την κατάθλιψη σαν μια κατάρρευση της αυτοεκτίμησης. Το άτομο που είναι προδιατεθειμένο στην κατάθλιψη είναι αυτό του οποίου η αυτοεκτίμηση ρυθμίζεται από εξωτερικά ναρκισσιστικά εφόδια. "Πορεύεται δια μέσω αυτού του κόσμου σε μια κατάσταση συνεχούς απληστίας. Αν οι ναρκισσιστικές του ανάγκες δεν ικανοποιηθούν η αυτοεκτίμηση του μειώνεται σε επικίνδυνο σημείο" (σελ.387). Περιγράφει τέτοιους ανθρώπους σαν "τοξικομανείς της αγάπης" που απελπισμένα χρειάζονται αυτά τα εφόδια στοργής, ανεξαρτήτως από ποιον ή από πού προέρχονται. Αυτή την εξάρτηση από εξωτερικά εφόδια την ονόμασε "αρχαϊκό τύπο ρύθμισης της αυτοεκτίμησης" ανάλογη με την ανάγκη για αγάπη που παρατηρούμε στα βρέφη. Σαν κύρια αιτία μείωσης της αυτοεκτίμησης θεωρεί την προδιάθεση που δημιουργείται όταν τα ναρκισσιστικά τραύματα συμβούν σε πολύ μικρή ηλικία όταν ακόμα το εγώ του βρέφους είναι στοματικά προσανατολισμένο. Ο τραυματισμός του βρέφους σε μια περίοδο όπου η πίστη πως διαθέτει κάποια αξία και ότι αξίζει να αγαπηθεί δεν έχουν ακόμα με σιγουριά εγκαθιδρυθεί μέσα του το αφήνει γεμάτο ανάγκες, χρόνια πεινασμένο για στοργή και απαιτήσεις για αγάπη, ζεστασιά και εκτίμηση και με μια ροπή για κατάθλιψη, όταν αυτές οι απαιτήσεις δεν ικανοποιούνται.

Ο Bibring (1953) κατ' εξοχήν θεωρεί την κατάθλιψη σαν μια συναισθηματική αντίδραση χαρακτηριζόμενη από έλλειψη αυτοεκτίμησης η οποία οφείλεται στο ότι, λόγω πραγματικής ή φαντασιωσικής αδυναμίας, το άτομο αισθάνεται να αδυνατεί να ανταποκριθεί στις ναρκισσιστικές του φιλοδοξίες. Επίσης δεν θεωρεί την κατάθλιψη σαν μια σύγκρουση ανάμεσα στο εγώ και το προεγώ ή το υπερεγώ αλλά σαν μια ένταση μέσα στο ίδιο το εγώ, σαν ένα φαινόμενο της ψυχολογίας του εγώ.

Η Jacobson (1953,1971,1973) επίσης θεωρεί ότι στον πυρήνα της κατάθλιψης περιλαμβάνεται η πτώση της αυτοεκτίμησης. Η αυτοεκτίμηση αποτελεί την συναισθηματική έκφραση της εκτίμησης του εαυτού (self evaluation). Αναπαριστά τον βαθμό αρμονίας ή δυσαρμονίας ανάμεσα στις αναπαραστάσεις εαυτού (self representations) και την επιθυμητή ιδέα για τον εαυτό. Από αυτήν την άποψη συμφωνεί με τον Bibring πως η κατάθλιψη αποτελεί μια ενδοσυστεμική συναισθηματική κατάσταση του εγώ.

Στον σχηματισμό αλλά και την διακύμανση της αυτοεκτίμησης παρεμβαίνουν:

1ov Το υπερεγώ. Με την ενοχή που προκαλεί μπορεί να αυξήσει την επιθετική κάθεξη της εικόνας του εαυτού.

2ov Η κριτική λειτουργία του εγώ. Όσο πιο ώριμη είναι τόσο πιο λογικές θα διατηρηθούν οι προσδοκίες και τα ιδανικά του ατόμου. Αυτό έχει σαν θετική συνέπεια την διατήρηση της αυτοεκτίμησης και την μείωση της ευπάθειας στην κατάθλιψη.

3ov Το ιδανικό του εγώ. Όσο πιο κοντά στην πραγματικότητα διατηρείται τόσο αυξάνει η πιθανότητα επιτυχημένης δραστηριότητας από το άτομο με αποτέλεσμα την αύξηση της αυτοεκτίμησης και την μείωση της ευπάθειας στη κατάθλιψη.

4ov Η εικόνα του εαυτού. Παθολογική ανάπτυξη των αναπαραστάσεων εαυτού προκαλούν μεγάλη και αρνητική επίδραση στην αυτοεκτίμηση.

Η μείωση της αυτοεκτίμησης, κατά την Jacobson, οφείλεται στην κάθεξη της αναπαράστασης εαυτού με επιθετική ψυχική ενέργεια. Πρόωρες απογοητεύσεις όσον αφορά την παντοδυναμία των γονιών έχουν σαν αποτέλεσμα την ανάλογη υποτίμηση των ειδώλων των γονέων κατά το σχηματισμό του εγώ του μικρού παιδιού. Αυτό οδηγεί αναλόγως σε υποτίμηση και καταστροφή του βρεφικού εαυτού και οδηγεί σε πρωταρχική κατάθλιψη της παιδικής ηλικίας η οποία επαναλαμβάνεται στην μετέπειτα ζωή αν συμβούν παρόμοιες απογοητεύσεις.

Οι Sadler και οι συνεργάτες του(1969) προσέγγισαν το θέμα μιλώντας για ένα αίσθημα ασφάλειας το οποίο αργότερα ονόμασε κατάσταση "well being" την οποία συσχέτισε με την λιβιδινική ή ναρκισσιστική κάθεξη του εαυτού και η οποία περιλαμβάνει αισθήματα αυτοεκτίμησης όπως και τα φυσιολογικά αισθήματα ασφάλειας που περιέγραφε προηγουμένως. Κεντρική ιδέα στις σκέψεις του Sadler σχετικά με την κατάθλιψη είναι

πως αυτό που πραγματικά χάνεται, ακόμα και όταν έχει συμβεί απώλεια αντικειμένου αγάπης, είναι η κατάσταση "well being" η οποία συνδέονταν με το αντικείμενο αγάπης ψυχολογικά αλλά και βιολογικά.

Βλέπουμε λοιπόν πως η απώλεια των αισθημάτων αυτοσεβασμού που ο Freud περιέγραψε μετονομάστηκαν σταδιακά σε απώλεια της αυτοεκτίμησης ή απώλεια της κατάστασης "well being" και απέκτησαν κεντρική σημασία όσον αφορά το δράμα της μελαγχολίας.

III

Η M.Klein (1934,1940) ως γνωστόν υπήρξε η ιδρύτρια της λεγόμενης "Αγγλικής σχολής" μέσα στους κόλπους της ψυχανάλυσης και οι θεωρίες της αποτέλεσαν την πρώτη συνεισφορά στην δημιουργία της θεωρίας των αντικειμενοτρόπων σχέσεων παρά το γεγονός ότι η ίδια έδινε μεγάλη έμφαση στις ενστικτώδεις ενορμήσεις και ιδιαίτερα στο ένστικτο του θανάτου σαν την κύρια αιτία επιθετικότητας.

Η M.Klein τοποθέτησε την θεωρία της για την κατάθλιψη μέσα στα πλαίσια της φυσιολογικής ανάπτυξης του βρέφους. Θεώρησε πως η προδιάθεση για μελαγχολία δεν εξαρτάται από ένα, ή περισσότερα τραυματικά γεγονότα ή απογοητεύσεις, αλλά κυρίως από την ποιότητα της σχέσης μητέρας παιδιού κατά τον πρώτο χρόνο της ζωής. Εάν αυτή δεν δίνει στο παιδί το συναίσθημα ότι είναι ασφαλές, καλό και αγαπημένο τότε εκείνο δεν θα μπορέσει να ξεπεράσει την αμφιθυμία του και θα είναι προδιατεθειμένο στην κατάθλιψη. Θεωρεί ότι αναγκαία προϋπόθεση για να συμβεί κατάθλιψη στην ενήλικη ζωή είναι η αμφιθυμία προς το στήθος και καθήλωση προς αυτό καθώς και ο σοβαρός τραυματισμός της αυτοεκτίμησης αργότερα στην παιδική ζωή, σαν αποτέλεσμα του οποίου το άτομο αποτυγχάνει να φτάσει σε αυτοδυναμία και ξαναγυρνά στην εξάρτηση από το στήθος.

Κατέδειξε την μεγάλη σημασία των ασυνειδήτων φαντασιώσεων που χαρακτηρίζουν την καταθλιπτική θέση: ότι δηλαδή η καλή μητέρα έχει χαθεί ή καταστραφεί εξ αιτίας της απληστίας και των καταστροφικών φαντασιώσεων του βρέφους.

Κατά την παρανοειδή-σχιζοειδή θέση βίωσε καταδίωξη από τα "κακά" του αντικείμενα προς τα οποία αμύνονταν με διαθέσεις καταστροφής τους ενώ τώρα αρχίζει ένα ενδιαφέρον προς το ολοκληρωμένο αντικείμενο, ένα άγχος μήπως βλαφθεί από τα ίδια του τα επιθετικά ένστικτα αλλά και από την αγάπη του, διότι σε αυτή την φάση της ανάπτυξης η αγάπη για ένα αντικείμενο είναι σε πολύ στενή σχέση με την καταβρόχθιση του (Klein, 1934, σελ.284-286). Δηλαδή το βρέφος έρχεται να αναγνωρίσει την αγάπη του για ένα "καλό" αντικείμενο μαζί με ένα κατακλυσμιαίο αίσθημα ενοχής προς αυτό, με ένα συναίσθημα ευθύνης για να το διατηρήσει ανέπαφο

ενάντια στους διώκτες και με λύπη για την αναμενόμενη και επικείμενη απώλεια του. Οι αρχαϊκοί μηχανισμοί (σχάση, προβολή, προβλητική ταύτιση, εξιδανίκευση, άρνηση) που επικρατούσαν στην προηγούμενη θέση (παρανοειδή) σταδιακά τροποποιούνται μέχρι που σταδιακά δίνουν τη θέση τους στις κύριες λειτουργίες της καταθλιπτικής θέσης αυτές της επανόρθωσης και της αμφιθυμίας.

Η επανόρθωση που είναι μια προσπάθεια μείωσης της βλάβης με την έκφραση αγάπης, της ευγνωμοσύνης αλλά και της προστασίας του αντικειμένου έχει σαν αποτέλεσμα την μείωση της ενοχής που συνεπάγεται το να έχει επιτεθεί στο αντικείμενο.

Η αμφιθυμία σχετίζεται με την συναισθηματική ωρίμανση. Η ενημερότητα για την αγάπη και το μίσος προς το ίδιο αντικείμενο ενισχύει την εμβάθυνση της κατανόησης του εαυτού αλλά και των άλλων. Η αντοχή στην αμφιθυμία συνεπάγεται την επικράτηση της αγάπης επάνω στο μίσος.

Η λύπη και το ενδιαφέρον για την μητέρα και τα άλλα αντικείμενα αναπαριστά την πρωιμότερη διαδικασία πένθους την οποία η Klein θεώρησε υψίστης σημασίας για την ανάπτυξη κατά το δεύτερο μισό του πρώτου χρόνου της ζωής. Πραγματικές εμπειρίες, όπως είναι ο απογαλακτισμός αλλά και οι επαναλαμβανόμενες απουσίες της μητέρας, επιτείνουν αυτές τις διαδικασίες του πένθους σε αντίθεση με ικανοποιητικές εμπειρίες με την πραγματική καλή εξωτερική μητέρα, η οποία συνεχίζει να είναι ζωντανή και διαθέσιμη, οι οποίες επιβεβαιώνουν την αδυναμία του βρέφους να καταστρέψει το αντικείμενο του καθώς επίσης και την κυριαρχία της αγάπης πάνω στο μίσος. Οι διαδικασίες του πένθους αυξάνουν τον έλεγχο της πραγματικότητας και η διαθεσιμότητα της καλής μητέρας ενδυναμώνει την εμπιστοσύνη του βρέφους στην εσωτερική του καλοσύνη και την ικανότητα του να αγαπά.

Η ικανοποιητική εξέλιξη της καταθλιπτικής θέσης, με την εγκαθίδρυση των καλών εσωτερικών αντικειμένων, θα καθορίσει την μελλοντική πορεία της ψυχικής υγείας και ειδικότερα την αντίσταση στην κατάθλιψη όσον αφορά απώλειες στην μετέπειτα ζωή. Οι καταθλιπτικοί και αυτοί που αποτυγχάνουν στη διαδικασία του πένθους είναι αυτοί που δεν στάθηκαν ικανοί στην πρώιμη παιδική ηλικία να εγκαθιδρύσουν τα καλά εσωτερικά αντικείμενα στο εγώ τους.

Δηλαδή δεν κατάφεραν να ξεπεράσουν την καταθλιπτική θέση.

Μια άλλη εκδοχή, στην περίπτωση που η καταθλιπτική θέση δεν εξελιχθεί μέσω του πρώιμου πένθους προς την οικοδόμηση ενός σταθερού και ανθεκτικού εσωτερικού κόσμου είναι η επικράτηση των μανιακών αμυνών προς αποφυγή της κατάθλιψης.

Η οργάνωση των μανιακών αμυνών περιλαμβάνει μηχανισμούς που ήσαν ήδη εμφανείς στην παρανοειδή-σχιζοειδή θέση όπως η σχάση, η προβλητική ταύτιση, η άρνηση, η εξιδανίκευση κ.α. Ειδικότερα η εξιδανίκευση

είναι συνεχώς παρούσα σε όλη την εξέλιξη του βρέφους. Όμως διαφοροποιείται ως προς την λειτουργία της και το περιεχόμενο της. Στην παρανοειδή θέση σε συνδυασμό με την σχάση συντελεί στην διόγκωση των καλών πλευρών των εξωτερικών και εσωτερικών αντικειμένων. Στην καταθλιπτική δεν βασίζεται πια στη σχάση, υπερεξιδανικεύεται το καλό αντικείμενο, η επιθετικότητα προς το οποίο δεν αποκόπτεται αλλά αντίθετα αναγνωρίζεται, προκειμένου να μην καταστραφεί από αυτή την επιθετικότητα. Στις μανιακές άμυνες εξιδανικεύεται ο εαυτός σαν άμυνα ενάντια στην ενοχή και την επιθετικότητα.

Αυτό που διαχωρίζει την τωρινή χρήση αυτών των άμυνών είναι ότι ειδικά στρέφονται ενάντια στην εμπίωση καταθλιπτικού άγχους και ενοχής. Καθώς το βρέφος έχει φτάσει σε μια νέα σχέση με την πραγματικότητα ανακαλύπτει εξάρτηση αλλά και αμφιθυμία προς την μητέρα του, βιώνει τον φόβο ότι μπορεί να την χάσει παράλληλα με πένθος και ενοχή. Ενάντια σε όλο αυτό το σύνολο των συναισθημάτων στρέφεται η μανιακή άμυνα. Εφόσον η καταθλιπτική θέση συνδέεται με την εμπίωση της εξάρτησης από το αντικείμενο η μανιακή άμυνα θα στραφεί ενάντια σε κάθε αίσθημα εξάρτησης το οποίο θα το αρνηθεί ή αντιστρέψει.

Αφού τα καταθλιπτικά άγχη συνδέονται με την αμφιθυμία θα αμυνθεί ενάντια της με την επανέκδοση της σχάσης.

Αφού οι καταθλιπτικές εμπειρίες συνδέονται με την αντίληψη για την ύπαρξη ενός εσωτερικού κόσμου, ο οποίος μάλιστα περιέχει ένα εσωτερικό αντικείμενο υψηλής αξίας, το οποίο μπορεί να καταστρέψει με τα ίδια του τα ένστικτα, η μανιακή άμυνα θα χρησιμοποιηθεί ενάντια σε κάθε εμπειρία ότι διαθέτει έναν εσωτερικό κόσμο ή ότι περιέχει μέσα του οποιοδήποτε αντικείμενο αξίας και επίσης ενάντια σε κάθε εμφάνιση της σχέσης εαυτού και αντικειμένου η οποία απειλεί με εξάρτηση, αμφιθυμία και ενοχή.

Η μανιακή σχέση με το αντικείμενο χαρακτηρίζεται από μία τριάδα συναισθημάτων προς αυτό : τον έλεγχο, τον θρίαμβο και την περιφρόνηση.

Ο έλεγχος καθιστά το αντικείμενο ακίνδυνο και έτσι κατάλληλο να ικανοποιήσει την ανάγκη του μανιακού ή του βρέφους για εξάρτηση. Ο θρίαμβος είναι μια άρνηση των καταθλιπτικών συναισθημάτων της εκτίμησης και του ενδιαφέροντος και συνδέεται με τις πρωταρχικές επιθέσεις ενάντια στο αντικείμενο και τον θρίαμβο που βιώθηκε από την νίκη. Τέλος όσον αφορά την περιφρόνηση είναι μια άρνηση και υποτίμηση της σπουδαιότητας που είχε το αντικείμενο στην καταθλιπτική θέση. Λειτουργεί σαν άμυνα ενάντια στην εμπειρία της απώλειας και της ενοχής. Ένα αντικείμενο που περιφρονεί κανείς δεν πειράζει κι αν χαθεί και δεν χρειάζεται να νοιώθει κανείς ένοχος για αυτό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- *Abraham, K.* (1911) Notes on the psycho-analytic investigation and treatment of manic-depressive insanity and allied conditions. In Selected papers on Psychoanalysis. London: Hogarth Press 1927
- *Abraham, K.* (1924): A short study of the development of the libido. In: Selected Papers on Psychoanalysis. (Ed. Ernest Jones). London: Hogarth press
- *Bibring, E.* (1953) The Mechanism of Depression. In: Affective Disorders, ed. Phyllis Greenacre. New York: International University Press.
- *Fenichel, O.* (1946) The Psychoanalytic Theory of Neurosis. Routledge and Kegan Paul. London and Henley
- *Freud, S.* (1917) Mourning and Melancholia. S.E.14:243-258.
- *Freud, S.* (1923). The ego and the Id. S.E.19:3-66
- *Klein, M.* (1934) A contribution to the psychogenesis of manic depressive states. In: Contribution to Psychoanalysis, 1921-1945. London: Hogarth Press, 1948, pp.282-310
- *Klein, M.* (1940) Mourning and its relation to manic-depressive states. In: Contribution to Psychoanalysis, 1921-1945. London Hogarth Press, 1948, pp. 311-338
- *Jacobson, E.* (1953) Contribution to the metapsychology of cyclothymic depression. In: Affective Disorders, ed. Phyllis Greenacre. New York: International University Press.
- *Jacobson, E.* (1971) Depression. New York: International University Press.
- *Jacobson, E.* (1973) The Depressive Personality. Int.J.Psychiat.11:218-221
- *Rado, S.* (1928) the problem of melancholia. Int.J.Psychoanal.9:420-438
- *Sandler, S and Joffe, Walter G.* (1969) towards a basic psychoanalytic model. Int.J.Psychoanal.50:79-90

Δημήτρης Ρήγας

Ψυχίατρος, Ψυχαναλυτής-Ψυχοθεραπευτής, Πρόεδρος της Ελληνικής Εταιρείας Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας

Η Καταθλιπτική Θέση και ο Ρόλος της Ενοχής: Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Χαρά Καραμανωλάκη

Το 1935 στο κείμενο της «Μια συμβολή στην ψυχογένεση των μανιοκαταθλιπτικών καταστάσεων» η Melanie Klein εισάγει για πρώτη φορά την έννοια της καταθλιπτικής θέσης. Χρησιμοποιεί τη λέξη «θέση» και όχι «φάση» ή «στάδιο», θέλοντας να καταδείξει την διαφορετική θέση, την διαφορετική σκοπιά από την οποία το παιδί αρχίζει να βιώνει τη σχέση με το αντικείμενο.

Ο προβληματισμός της Klein αποτελεί, ουσιαστικά, συνέχεια αυτού των Freud (όπως εκφράστηκε στο «Πένθος και Μελαγχολία», 1917) και Abraham, όσον αφορά την μελαγχολία και την κεντρική σημασία που ο φόβος απώλειας του αγαπημένου αντικείμενου έχει στην ανθρώπινη ανάπτυξη και εμπειρία. Ο Abraham στο κείμενο του «Μια σύντομη μελέτη της εξέλιξης της λίμπιντο υπό το φως ψυχικών διαταραχών», 1924, τοποθετεί το σημείο καθήλωσης της μελαγχολίας στο όψιμο στοματικό και πρόωμο πρωκτικό στάδιο και τονίζει την πρωταρχική σημασία που έχει στις καταθλιπτικές καταστάσεις η σχέση με τη μητέρα. Θεωρεί ότι στη βρεφική ηλικία υπάρχει μια «πρωταρχική κατάθλιψη» στην οποία παλινδρομούν τόσο ο μελαγχολικός, όσο και αυτός που πενθεί. Η έννοια της καταθλιπτικής θέσης αποτελεί εξέλιξη αυτής της «πρωταρχικής κατάθλιψης». Άλλωστε ο Abraham υπήρξε ο δεύτερος και πιο αγαπημένος αναλυτής της Klein μετά τον Ferenczi. Το 1924, που κυκλοφόρησε το ανωτέρω κείμενο του, ήταν το έτος έναρξης της ανάλυσης της μαζί του, η οποία διακόπηκε περίπου δεκαπέντε μήνες αργότερα από την αρρώστια και τον πρόωρο θάνατο του, σε ηλικία μόλις σαράντα οκτώ ετών.

Εκτός από την επιρροή των Freud και Abraham και τις παρατηρήσεις της ίδιας της Klein από την ψυχαναλυτική εργασία με παιδιά, στην κατανόηση της καταθλιπτικής θέσης και του πόνου που αυτή περιέχει θεωρείται ότι συνέβαλε και το πένθος της εξαιτίας του θανάτου του γιου της το 1933. Έως τότε στα κείμενα της αναφέρεται ιδιαίτερα στο σαδισμό των παιδιών, έκδηλο στην βιαιότητα των παιχνιδιών τους. Με το κείμενο του 1935 έρχεται να προσθέσει ότι όταν αυτός ο σαδισμός σταδιακά υποχωρεί μια νέα σχέση με το αντικείμενο αρχίζει, η σχέση με ένα ολικό αντικείμενο. Αναπτυξιακά τοποθετεί αυτή την αλλαγή στην ηλικία των τεσσάρων έως έξι μηνών. Με αυτό το βήμα, γράφει, το εγώ φθάνει σε μια νέα θέση, που διαμορφώνει το θεμέλιο της κατάστασης

που καλείται απώλεια του αγαπημένου αντικείμενου. Αυτή η απώλεια μπορεί να γίνει αισθητή στο σύνολο της, μόνο όταν το αντικείμενο αγαπιέται πλέον ως όλο. Εννοεί ότι προηγουμένως η απώλεια γινόταν αισθητή ως μία ενεργός αποστέρηση από ένα κακό αντικείμενο. Το ολικό πλέον αντικείμενο, συντιθέμενο από τα ήδη βιωμένα ως καλά και κακά μερικά αντικείμενα, κινδυνεύει να είναι θνήσκον ή νεκρό από τις προηγηθείσες σαδιστικές επιθέσεις.

Τον πυρήνα της καταθλιπτικής θέσης αποτελεί η δημιουργία μιας νέας σχέσης με τη μητέρα, όπου η καλή και ιδανική έως τότε μητέρα, ένα καλό μερικό αντικείμενο, γίνεται μια σύμπλοκη φιγούρα καθώς απαρτιώνεται με το αντίστοιχο κακό μερικό αντικείμενο. Το γεγονός αυτό αποτελεί την πηγή πολλών οδυνηρών φαντασιώσεων για το τι έχει συμβεί σε αυτή. Η συνύπαρξη του μίσους και της αγάπης προς το ίδιο αντικείμενο δίνουν γένεση σε μια δριμεία λύπη που ονομάζεται καταθλιπτικό άγχος και εκφράζει την πιο πρόωμη και αγωνιώδη μορφή ενοχής εξαιτίας των αντιθέτων συναισθημάτων. Η ενοχή συνδέεται με τις μομφές από το αμφιθυμικά επενδεδυμένο εσωτερικό αντικείμενο, για τις επιδρομές που αυτό έχει υποστεί και εμφανίζεται ως αίσθηση προσωπικής ευθύνης για την επιθετικότητα εναντίον του και για την τύχη του.

Στις πρώιμες φάσεις της καταθλιπτικής θέσης η ενοχή έχει ισχυρότατη ένταση καθώς και παντοδύναμη, διωκτικά και τιμωρητικά χαρακτηριστικά με αποτέλεσμα να απαιτεί την δουλεία και την ακραία αυτοθυσία του υποκειμένου. Αυτή ακριβώς η ποιότητα του καταθλιπτικού άγχους αντιμετωπίζεται με παλινδρόμηση στην παρανοειδή-σχιζοειδή θέση ή με την δημιουργία των μανιακών αμυνών. Κυρίαρχες μανιακές άμυνες είναι η παντοδυναμία (omnipotence), η διάψευση (denial) της ψυχικής πραγματικότητας, η απαξίωση (disparagement), η εξιδανίκευση (idealization), η κυριαρχία και ο έλεγχος επάνω στο αντικείμενο. Μέσω των αμυνών το υποκείμενο αποφεύγει να βιώσει τις οδυνηρές συνέπειες της εξάρτησης από τα καλά αντικείμενα. Τα ανωτέρω δυσκολεύουν την επεξεργασία της καταθλιπτικής θέσης, η οποία αποσκοπεί στην εγκατάσταση στον πυρήνα του εγώ ενός επαρκούς καλού και ασφαλούς, ολόκληρου εσωτερικού αντικείμενου. Απαραίτητο στοιχείο για την επεξεργασία αυτή αποτελεί η δυνατότητα για επανόρθωση (reparation).

Η Klein στο συνοδό για την καταθλιπτική θέση κείμενο του 1940 με τίτλο «Το πένθος και η σχέση του με τις μανιοκαταθλιπτικές καταστάσεις» διακρίνει τρεις μορφές επανόρθωσης. Την μανιακή, η οποία επιτελείται θριαμβευτικά μέσω της αντιστροφής της σχέσης παιδιού-γονιών, ώστε να καταστεί ταπεινωτική για τους δεύτερους. Την ψυχαναγκαστική που συνίσταται σε μια καταναγκαστική επανάληψη πράξεων ακύρωσης (undoing), χωρίς κανένα πραγματικό δημιουργικό στοιχείο. Και την επανόρθωση την βασισμένη στην αγάπη και τον σεβασμό για το αντικείμενο, η οποία καταλήγει σε αληθινά δημιουργικές επιτευξεις. Μια τέτοια επανόρθωση απαιτεί την ανοχή της απώλειας, της ενοχής και της υπευθυνότητας για την απώλεια, ενώ ταυτόχρονα διατηρεί το αίσθημα ότι δεν έχουν χαθεί όλα.

Στο ανωτέρω κείμενο (1940) περιγράφει πώς το παιδί δομεί τον εσωτερικό του κόσμο, όπου -όταν είναι ενεργά το μίσος και ο σαδισμός του- τα καλά του αντικείμενα δίνουν την αίσθηση ότι είναι κατεστραμμένα και πώς στο αποκορύφωμα των καταθλιπτικών του αγχών κινητοποιεί την αγάπη του και τη δυνατότητα επανόρθωσης. Το ξεπέραςμα της καταθλιπτικής θέσης βρίσκει το εγώ εμπλουτισμένο με καλά εσωτερικά αντικείμενα και με μια μεγαλύτερη δυνατότητα μετουσίωσης και δημιουργικότητας. Ένας αντίστοιχος εμπλουτισμός μπορεί να συμβεί στο επιτυχές πένθος. Όσο αφορά τον μελαγχολικό, αυτός για την Klein βρίσκεται στα μισά της καταθλιπτικής θέσης, θεωρώντας τον εαυτό του ανίκανο να εγκαταστήσει με ασφάλεια και σταθερότητα ένα καλό εσωτερικό αντικείμενο. Βέβαια κάθε βήμα ανάπτυξης ανακινεί καταθλιπτικά άγχη, εφ' όσον συνεπάγεται πάντα και κάποια απώλεια. Από τη βρεφική ηλικία έως και την ενήλικη ζωή χρειάζεται κανείς να αντιμετωπίσει την απώλεια των γονιών του, των γονεϊκών μορφών και βαθμιαία την απώλεια της νεότητας του. Με αυτή την έννοια θα μπορούσε να πει κανείς ότι δεν υφίσταται ποτέ πλήρης επεξεργασία της καταθλιπτικής θέσης. Όμως η ωριμότητα και η σταθερότητα του ατόμου καθορίζονται από το βαθμό επεξεργασίας της κατάθλιψης και ασφαλούς εγκατάστασης στο εγώ καλών εσωτερικών αντικειμένων.

Η πληρέστερη κατανόηση της έννοιας της καταθλιπτικής θέσης θα επιτευχθεί με το άρθρο του 1946 «Σημειώσεις σχετικά με μερικούς σχιζοειδείς μηχανισμούς». Γραμμένο δύο χρόνια μετά τις Συζητήσεις Αντιπαραθέσεων στη Βρετανική Ψυχαναλυτική Εταιρία αποτελεί έκφραση μιας πολύ γόνιμης και δημιουργικής περιόδου. Σε αυτό αποσαφηνίζει τις απόψεις της για τη βρεφική ανάπτυξη που προηγείται της καταθλιπτικής θέσης και αναγνωρίζοντας την συνεισφορά του Fairbairn συνδυάζει τον όρο του «σχιζοειδής θέση» με τον δικό της όρο «παρanoiειδής» προκειμένου να καλύψει διωκτικούς φόβους και σχιζοειδείς μηχανισμούς αυτής της περιόδου. Το κύριο άγχος στην παρanoiειδή-σχιζοειδή θέση σχετίζεται με τον φόβο κατακερματισμού και απώλειας

του εγώ. Στην καταθλιπτική θέση ο φόβος αφορά την επιβίωση του αγαπημένου αντικειμένου, αν και τα προϋπάρχοντα παρanoiικά άγχη δεν εξαφανίζονται, αλλά παραμένουν χρωματίζοντας την. Η υπάρχουσα συνεχής τάλαντευση ανάμεσα στις δύο θέσεις καθιστά τον όρο «θέση» μια δομική παρά μια χρονολογική έννοια, που αναφέρεται σε μια κατάσταση οργάνωσης του εγώ και του τρόπου συνδυασμού φαινομένων. Το άρθρο του 1946 δεν οφείλει την πολύ μεγάλη σημασία του μόνο στα ανωτέρω, αλλά και στο γεγονός ότι σε αυτό, σε μια έκταση μόλις δύο σελίδων, όπως γράφει η Segal, η Klein περιγράφει ένα νέο μηχανισμό άμυνας, η περαιτέρω επεξεργασία του οποίου από τους μαθητές της θα χαρίσει στη ψυχαναλυτική κατανόηση ένα πολύτιμο εργαλείο, το μηχανισμό της προβλητικής ταύτισης (projective identification).

Κείμενο για το σεμινάριο της Ε.Ε.Ψ.Ψ: «Κατάθλιψη: Ψυχαναλυτική Προσέγγιση και Κλινική Πρακτική». Εκπαιδευτικό έτος 2004-2005

Το κείμενο στηρίχθηκε κυρίως στα βιβλία της H. Segal και του R.D. Hinshelwood που αναφέρονται στην πιο κάτω βιβλιογραφία

Χαρά Καραμανωλάκη

Ψυχίατρος, Ψυχιατρική Κλινική Παν/μίου Αθηνών, Ψυχαναλύτρια-Ψυχοθεραπεύτρια, Μέλος Εκπαιδευτικής Επιτροπής της Ελληνικής Εταιρείας Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- *Abraham Karl* (1924) A short study of the development of the libido, viewed in the light of mental disorders, στο Selected Papers of Karl Abraham (London: Hogarth Press, 1927)
- *Freud Sigmund* (1917) Mourning and Melancholia S.E. XIV
- *Hinshelwood, R.D.:* A dictionary of Kleinian thought Free Association Books, London, 1989 (ελληνική έκδοση: Λεξικό της κλαϊνικής σκέψης, Νοόγραμμα, Αθήνα 2008)
- *Klein, Melanie* (1935). A contribution to the psychogenesis of manic-depressive states, Int. J. Psycho-Anal. 16: 145-74
- *Klein, Melanie* (1940). Mourning and its relation to manic-depressive states”, Int. J. Psycho-Anal. 21: 125-53
- *Klein, Melanie* (1946). Notes on some schizoid mechanisms, Int. J. Psycho-Anal. 27: 99-110
- *Σήγκαλ Χάνα Μέλανι Κλάιν*, μεταφρ. Θανάσης Χατζόπουλος, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 1995

Κατάθλιψη και Ενοχή

Ηλίας Διακόπουλος

Η εξέλιξη του ανθρώπινου γένους σε κοινωνίες με πολιτισμικό περιεχόμενο οδήγησε στον περιορισμό της προσωπικής ευχαρίστησης του ατόμου για την πραγματοποίηση μιας ειρηνικής και ασφαλούς συμβίωσης, στα πλαίσια των σκοπών της κοινωνίας. Ο περιορισμός της ελεύθερης προσωπικής ανάπτυξης έγινε δυνατός μέσω του ψυχικού φαινομένου της ενοχής, το οποίο συνιστά τον αντίποδα για το Αυτό, περιορίζοντάς το για να επιτευχθεί η κοινωνικοποίηση του ατόμου. Η σημαντική αυτή θέση του Φροϋντ (Η Δυσφορία στον Πολιτισμό), περιέχει το κλειδί για την κατανόηση της κατάθλιψης.

Το φαινόμενο της παθολογικής κατάθλιψης είναι αποτέλεσμα ενός συναισθήματος ενοχής την οποία θα μπορούσαμε να ονομάσουμε υπαρξιακή ενοχή. Μελετώντας την καταθλιπτική κατάσταση του Εγώ η Κλάιν ξεχώρισε μια «καταδιωκτική», όπως την ονόμασε, ενοχή και μια «καταθλιπτική». Η πρώτη αντιστοιχεί κατά την Κλάιν στην εξελικτική φάση της πρόσληψης του μερικού αντικειμένου και η δεύτερη στην μετέπειτα φάση της πρόσληψης του αντικειμένου ως αυτόνομης οντότητας. Η καθήλωση στην πρώτη συνεπάγεται ψυχωσικές διαταραχές, ενώ η δεύτερη δημιουργεί την κατάσταση της κατάθλιψης.

Στην κατάσταση της κατάθλιψης το Εγώ κυριαρχείται από δυο χαρακτηριστικά. Την μαζοχιστική μείωση της υποκειμενικής του αξίας, σε συνάρτηση με ένα συναίσθημα υπαρξιακής ενοχής και την αναστολή κάθε επιθετικής ή λιβιδινικής ενέργειας, η οποία ακινητοποιεί τόσο την αίσθηση όσο και τη δράση.

Για την κατανόηση της κατάστασης, ή, ακριβέστερα, της διαταραχής της κατάθλιψης και τη διαφοροποίηση των μορφών με τις οποίες παρουσιάζεται, χρειάζεται μια ανάλυση του φαινομένου της ενοχής, σε συνάρτηση με την αυτοαξία του υποκειμένου και τους παράγοντες που αναστέλλουν αισθήσεις και δράση.

Η κοινωνικοποίηση του ατόμου από τη στιγμή της γέννησής του, δεν είναι απόλυτο προνόμιο του ανθρώπου. Ο J. Bowlby έχει περιγράψει το φαινόμενο της προσκόλλησης (attachment) του νεογέννητου ζώου, σε θηλαστικά, στο πρώτο αντικείμενο με το οποίο το νεογέννητο έρχεται σε επαφή μόλις γεννηθεί. Με την

προσκόλληση αυτή το νεογέννητο ενδοβάλλει (imprint) χαρακτηριστικά της μητέρας του. Ενδιαφέρουσα είναι η παρατήρηση ότι η προσκόλληση του νεογέννητου γίνεται στο πρώτο αντικείμενο επικοινωνίας, που στη φυσική κατάσταση είναι η μάνα, αλλά μπορεί να είναι και οποιοδήποτε άλλο. Με τη γέννηση ενεργοποιείται ένα ένστικτο προσκόλλησης -και εξάρτησης από- τη μητέρα, την οποία το ακόμα σχετικά ανώριμο μικρό ακολουθεί. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι συγχρόνως ενδοβάλλει, με το ένστικτο της μίμησης (ενδοβολής), πρότυπα συμπεριφοράς και αντιδράσεων της μητέρας. Σε πολλά είδη, και κυρίως σ' αυτά που ζουν σε αγέλες, που μοιάζουν με υποτυπώδεις κοινωνίες, αυτή η συμπεριφορά παραμένει και όταν το ζώο ενηλικιωθεί. Έχει μάλιστα διαπιστωθεί ότι θηλυκά οπληφόρα ακολουθούν τη μητέρα σε όλη τους την ζωή, ενώ τα αρσενικά σε κάποια φάση ανεξαρτητοποιούνται. Το φαινόμενο αυτό μας επιτρέπει να μιλάμε για ένα ένστικτο εξάρτησης, το οποίο στα ζώα έχει σαν αποτέλεσμα τη ζωή σε αγέλες, προσφέροντας έτσι ασφάλεια στα άτομα της αγέλης.

Κάτι παρόμοιο είναι και οι ανθρώπινες κοινωνίες. Καταρχήν προσφέρουν στον άνθρωπο ασφάλεια. Και γίνονται δυνατές με το ίδιο ένστικτο που κάνει δυνατές τις αγέλες στα ζώα. Ο άνθρωπος λοιπόν γεννιέται με ένα ένστικτο – η, αν μας ενοχλεί ο όρος ένστικτο σε σχέση με τον άνθρωπο, με ενδογενείς ανάγκες εξάρτησης και προσκόλλησης στο μητρικό αντικείμενο για ασφάλεια στην επιβίωση και ως οδηγό στην εξέλιξή του. Η έλλειψη του μητρικού αντικειμένου, ή της, επίσης ενστικτώδους, προστασίας του, εκτός του ότι προκαλεί ένα θεμελιώδη φόβο σχετικό με την επιβίωση, το στερεί και από τα περιεχόμενα προς ενδοβολή που είναι απαραίτητα για την εξέλιξή του. Στην περίπτωση «ακατάλληλου» μητρικού αντικειμένου, το νεογέννητο μπορεί να ενδοβάλλει πρότυπα, τα οποία δεν είναι σύντονα με τις ενδογενείς ανάγκες του.

Σε σύγκριση με τους υπολοίπους ζωικούς οργανισμούς το ανθρώπινο έμβρυο γεννιέται ανώριμο ως προς την ικανότητά του για επιβίωση. Έτσι η εξάρτησή του από το μητρικό αντικείμενο και τις επιδράσεις του περιβάλλοντος έχουν αποφασιστικό ρόλο στην ωρίμανσή του, εξασφαλίζοντάς του έτσι προσαρμοστικότητα πολύ μεγαλύτερη από εκείνη των άλλων ειδών του ζωικού

βασιλείου. Αυτή, με τη σειρά της, του εξασφαλίζει την επιβίωση στα πιο διαφορετικά περιβάλλοντα. Παράλληλα, η επίδραση των ενδογενών αναγκών, δηλαδή, σύμφωνα με την ψυχαναλυτική ορολογία το Αυτό, συνθέτει μαζί με τους επίκτητους παράγοντες αυτό που ονομάζουμε Εγώ.

Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες στην ωρίμανση του ατόμου, η οποία συντελείται σταδιακά μέχρι και την εφηβεία, είναι το πόσο σύντονες με τις ενδογενείς ανάγκες είναι οι προσφορές και οι απαιτήσεις του περιβάλλοντος. Η έμφυτη προσκόλληση στο -και η εξάρτηση από- το μητρικό αντικείμενο ή το υποκατάστατό του, συνδέεται με δυο ανάγκες του βρέφους. Η πρώτη και βασική για την επιβίωσή του είναι η ασφάλεια. Αυτή βρίσκεται στην προσφορά τροφής, σωματικής θαλπωρής (σε όλη μας την ζωή συνδέουμε τη ζέση με «αγάπη» και συναισθηματική επικοινωνία), προστασία από εχθρούς ή όποιους κινδύνους απειλούν την επιβίωση. Η δεύτερη είναι τα πρότυπα τα οποία προσφέρονται για την εξέλιξη των βασικών ενδογενών σωματικών και ψυχικών λειτουργιών του παιδιού. Αυτές μπορεί να βρεθούν αντιμέτωπες με ένα απορριπτικό και απαγορευτικό μητρικό αντικείμενο η περιβάλλον (κακό αντικείμενο, κατά την κλαϊνική ορολογία), ή με αυτό που θα ονομάζαμε σύντονο με αυτές, δεκτικό και επιτρεπτικό («καλό») αντικείμενο. Στη δεύτερη περίπτωση η ωρίμανση και άσκηση των σωματικών και ψυχικών λειτουργιών συνοδεύεται από αίσθηση ευχαρίστησης, που γίνεται μέρος του αναπτυσσόμενου Εγώ, στο πλαίσιο του οποίου ωριμάζει σε συντονισμό με τις προδιαγραφές του κοινωνικού περιβάλλοντος. Το αποτέλεσμα είναι ένα ψυχοσωματικά υγιές άτομο με ένα Εγώ ικανό να προσαρμοστεί στα πλαίσια της κοινωνίας όπου μεγαλώνει, έχοντας στη διάθεσή του έναν υγιή οργανισμό και τόση λιβιδινική και επιθετική ενεργεία όση απαιτείται για την ικανοποίηση της βασικής ανάγκης για επικοινωνία με το περιβάλλον.

Όταν η μητέρα και οι συνθήκες του περιβάλλοντος δεν εξασφαλίζουν στο βρέφος το συναίσθημα της ασφάλειας, ή οποτεδήποτε αυτή απειλείται, ο οργανισμός του αντιδρά με φόβο. Αυτό, όπως ξέρουμε, σε πολύ πρώιμες φάσεις της εξέλιξης και πριν την εγκατάσταση ενός Εγώ που μπορεί να αντιμετωπίσει τον φόβο με ώριμες άμυνες, κινητοποιεί καταδιωκτικές ψυχικές αντιδράσεις. Εκεί, πιστεύω, ανάγεται και το σύμπτωμα της «καταδιωκτικής» ενοχής. Από τη δεύτερη προϋπόθεση της ανάπτυξης, δηλαδή τη σύντονη με τις ενδογενείς ανάγκες επίδραση του μητρικού αντικείμενου, στο οποίο το βρέφος έχει προσκολληθεί, εξαρτάται η σύνθεση και η λειτουργία του Εγώ. Με σύνθεση εννοώ την αναλογία των εσωτερικών ενδογενών αισθήσεων και λειτουργιών τις οποίες διαθέτει το Εγώ σε σχέση με τις απαιτήσεις της μητέρας και του περιβάλλοντος γενικότερα. Όσο αυτές οι τελευταίες

υπερισχύουν τόσο πιο προσαρμοσμένο είναι το άτομο και λειτουργεί στην κατεύθυνση της ικανοποίησης του κοινωνικού του περιβάλλοντος. Είναι «καλό», ως παιδί, ως μαθητής, ως επαγγελματίας, ως πολίτης, κ.ο.κ. Αντ' αυτού υστερεί στο προσωπικό επίπεδο, στην αυτόνομη αίσθηση και ζωτικότητα στις λειτουργίες του. Το Εγώ του λειτουργεί με κίνητρο περισσότερο το «καλό», το «σωστό», το «πρέπει» και λιγότερο τις εσωτερικές του ανάγκες και επιθυμίες.

Η κοινωνικοποίηση του ατόμου βασίζεται μεν στην ενστικτώδη ανάγκη της εξάρτησης, με την οποία το βρέφος αφομοιώνει τις πρώτες του εμπειρίες, εξελίσσεται όμως με την αρχή της «δοκιμής και του λάθους», την οποία χρησιμοποιούμε για να επιτύχουμε ορισμένες συμπεριφορές, στα γνωστά μας πειράματα με ποντικούς και άλλα ζώα. Όταν η αντίδραση του πειραματόζωου, στην περίπτωση μας του βρέφους, που βασικά είναι σύντονη με τα ένστικτά του, είναι «λάθος», τότε αυτό έχει μια δυσάρεστη εμπειρία, «τιμωρείται». Από τη βρεφική ηλικία μαθαίνουμε στα παιδιά ότι όποια πράξη ή αντίδρασή τους δεν είναι η επιθυμητή, αποτελεί κάτι «κακό». Αυτή είναι η αρχή της ανθρώπινης ηθικής.

Το «κακό» ενδοβάλλεται από το μικρό παιδί ως ιδιότητα της επιθυμίας η της πράξης του, και όχι ως ιδιότητα του εξωτερικού αντικειμένου. Ο φόβος της αναμενόμενης τιμωρίας αποτελεί τον φόβο της ενοχής, έναν φόβο (ο οποίος, σημειωτέον, χαρακτηρίζει το ανθρώπινο είδος και μόνον) τον οποίο το υποκείμενο δεν μπορεί να αντιμετωπίσει σαν οποιοδήποτε εξωτερικό κίνδυνο, δεδομένου ότι η πηγή του κινδύνου είναι το ίδιο το κοινωνικοποιημένο Αυτό.

Η αιτία του φόβου της ενοχής είναι συνάρτηση της εξελικτικής φάσης στην οποία βρίσκεται το υποκείμενο. Αρχίζει με μια ολική αδιαφοροποίητη απόρριψη της ύπαρξης αυτής καθ' εαυτής, διαφοροποιείται στο φύλο, και σε συνέχεια σε μέρη της αίσθησης, σκέψης και λειτουργίας του Εγώ, καθώς αυτό ωριμάζει. Με την απώθηση, το Εγώ προσπαθεί να απαλλαγεί από τον φόβο της ενοχής, όπως όμως γνωρίζουμε, με μερική μόνον επιτυχία. Στο κοινωνικοποιημένο άτομο η ενοχή καθορίζει την αξία του, και, μέσω αυτής, τη θέση του στην κοινωνική ιεραρχία. Περιορίζει τις επιθυμίες και τη δράση του, για τις οποίες δεν είναι «άξιο», το περιθωριοποιεί, του αφαιρεί τα «δικαιώματά» του. Δημιουργεί ένα συναίσθημα ντροπής για οτιδήποτε βιώνει ως ενοχικό, ακόμα και αν αυτό ανήκει στις βασικές ενδογενείς ανάγκες, όπως, λ.χ., στην περίπτωση της ερωτικής επιθυμίας. Με λίγα λόγια οδηγεί στην καταθλιπτική αντίδραση με τις αυτοκαταστροφικές της συνέπειες.

Η κοινωνία προσφέρει ως ρυθμιστική βαλβίδα ασφαλείας την εξιλέωση, ένα είδος εξαγοράς της ενοχής με θεσμοθετημένες ποινές, που παρουσιάζεται ως μόνη δυνατότητα απαλλαγής από την ενοχή. Τόσο οι μυθολογίες των διαφόρων πολιτισμών, όσο και τα ηθικά και θρησκευτικά συστήματα τα οποία καθορίζουν την ενοχικότητα την οποία χρειάζονται προκειμένου να κοινωνικοποιήσουν το άτομο, περιέχουν μαζί με τους ηθικούς κώδικες και παραδείγματα για τη δυνατότητα εξιλέωσης στην εκάστοτε περίπτωση ενοχής. Αποτελεί η κατάθλιψη έναν τρόπο εξιλέωσης ενοχών; Ή η εξιλέωση ένα τρόπο αποφυγής της κατάθλιψης; Αυτό που σίγουρα γνωρίζουμε είναι ότι ο θάνατος είναι ο ύστατος τρόπος εξιλέωσης (η συλλογική εξιλέωση του προπατορικού αμαρτήματος του ανθρώπου με τον θάνατο του Ιησού στη χριστιανική θρησκεία).

Η πιο βαριά μορφή κατάθλιψης μπορεί να θεωρηθεί ως μερικός θάνατος του οργανισμού, ο οποίος έχει περιορίσει τις αισθήσεις και την ενέργειά του σε ένα ελάχιστο, έτσι ώστε μπορούμε να μιλάμε για έναν ψυχικό θάνατο. Δεν υπάρχει ούτε καν όση ενέργεια χρειάζεται για την τελευταία συνέπεια, το θάνατο. Γι' αυτό και οι αυτοκτονίες μανιοκαταθλιπτικών συμβαίνουν στο στάδιο εξόδου από την καταθλιπτική φάση προς την μανιακή, κατά την οποία ελευθερώνεται καταστροφική επιθετικότητα. Στη βαριά κατάθλιψη, ενοχή αποτελεί η ύπαρξη καθαυτή. Δεν έχω στοιχεία για να κάνω υποθέσεις σχετικά με την επικοινωνία του νεογέννητου με το πρώτο αντικείμενο εξάρτησης, η οποία οδηγεί στην υπαρξιακή αυτή ενοχή. Η ύπαρξή του θα πρέπει να βιώνεται ασυνείδητα ως ανεπιθύμητη, ενοχλητική ή και επικίνδυνη για το μητρικό αντικείμενο. Το σύμπτωμα της ψυχογενούς ανορεξίας είναι κατά πάσα πιθανότητα συνέπεια της υπαρξιακής αυτής ενοχής.

Η επόμενη υπαρξιακή ενοχή βιώνεται σε συνάρτηση με το φύλο του παιδιού. Η διαφορά αξίας αρσενικών και θηλυκών επιγόνων στις πατριαρχικές κοινωνίες έχει, υπό ορισμένες συνθήκες ως αποτέλεσμα την αρνητική αντιμετώπιση ενός θηλυκού νεογέννητου, το οποίο αργότερα βιώνει το φύλο του ως βαριά ενοχή, με συμπτώματα κατάθλιψης και απόθησης των σωματικών χαρακτηριστικών του.

Σημαντική για την κατάθλιψη είναι η ενοχή σχετικά με την λειτουργία της επιθετικότητας, η οποία μαζί με την ερωτική, ως βασικά κίνητρα του Εγώ, ρυθμίζονται ποιοτικά και ποσοτικά μέσω της κοινωνικοποίησης. Με την ανάπτυξη του Εγώ και τη διαφοροποίηση του από το αντικείμενο εξάρτησης, το Εγώ αμύνεται στην ενοχοποίηση με επιθετικότητα. Θυμός και οργή, είναι η άμυνα και του μικρού ακόμα παιδιού, στην επιβολή της ξένης προς το Εγώ του θέλησης και της ενοχοποίησης της δικής του. Η πρώιμη ενοχική καταστολή της επιθετικής λειτουργίας στερεί το Εγώ από ένα βασικό κίνητρο αντίδρασης και δράσης. Το αποτέλεσμα είναι η καταθλιπτική απόσυρση με ταυτόχρονη καταστολή των αισθήσεων, οι οποίες ενεργοποιούν την επιθετική αντίδραση. Όσο πιο ενοχικά φορτισμένη είναι η επιθετική άμυνα του οργανισμού, τόσο πιο καταθλιπτικά αντιδρά το Εγώ σε πιέσεις του περιβάλλοντος, ματαιώσεις, απαιτήσεις, ενοχοποιήσεις.

Είδαμε ότι το αντίδοτο της ενοχής και συνεπώς και της κατάθλιψης βρίσκεται στην εξιλέωση. Ανάλογα με το «βάρος» της ενοχής (και αυτό εξαρτάται από την εξελικτική φάση στην οποία βιώθηκε η ενοχοποίηση) η εξιλέωση έχει διάφορες μορφές. Εργασιομανία (Σίσυφος), στέρηση (Τάνταλος), σωματικός πόνος (Προμηθέας), θάνατος (Ιησούς), αποτελούν βασικές μορφές εξιλέωσης. Θα ξεπερνούσε όμως τα όρια της εργασίας αυτής για την κατάθλιψη, η ανάλυση των νευρωτικών συμπτωμάτων και της χαρακτηρισολογίας η οποία προκύπτει από τις διάφορες μορφές εξιλέωσης και του αντικαταθλιπτικού τους ρόλου.

Σεπτέμβριος 2008

Ηλίας Διακόπουλος

*Ψυχολόγος, Διδάσκων Ψυχαναλυτής της Ελληνικής
Εταιρείας Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας*

13^ο ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗΣ ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ : «Ψυχικό τραύμα – ατομικό, συλλογικό, διαγενεολογικό : θεωρητικές και κλινικές προσεγγίσεις»

Γρηγόρης Βασλαματζής, Ευγενία Σουμάκη, Γεωργία Χαλκιά

Το 13^ο Συμπόσιο της Ελληνικής Εταιρείας Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας, με κεντρικό θέμα το Ψυχικό Τραύμα, διεξήχθη με επιτυχία από τις 9 έως τις 11 Μαΐου 2008.

Το ψυχικό τραύμα, αν και δεν αποτελεί αμιγώς ψυχαναλυτική έννοια, βρίσκεται στο προσκήνιο της ψυχαναλυτικής θεωρίας από την αρχική φάση ανάπτυξής της όταν το παιδικό ψυχικό τραύμα εξισωνόταν με ένα σεξουαλικό τραύμα. Όταν ο Φρόϊντ εγκατέλειψε την αιτιολογική υπόθεση της αποπλάνησης, έφερε στο προσκήνιο την φαντασιστική επεξεργασία του (τραυματικού) γεγονότος στη δημιουργία του ψυχικού τραύματος. Προοδευτικά επικράτησε στην βιβλιογραφία η αναφορά σε «τραυματική κατάσταση», ως αντανάκλαση της ευρύτητας που πήρε ο όρος και της αναγνώρισης ότι συμμετέχουν σε αυτήν πολλοί παράγοντες (εξωτερικοί και ενδοψυχικοί).

Το ψυχικό τραύμα ακολούθησε τις εξής διακυμάνσεις στην έμφαση: φαντασίωση ↔ τραύμα και ενόρμηση ↔ αντικείμενο. Στη σημερινή πραγματικότητα των αναλυτικών ασθενών μας, το ψυχικό τραύμα, ως γεγονός, είναι εύκολα αναγνωρίσιμο για τον παθολόγο ρόλο του. Θα έλεγα επίσης ότι είναι και αρκετά συχνό φαινόμενο. Ο πρόεδρος της Ε.Ε.Ψ.Ψ. Δημήτρης Ρήγας, στην Εισαγωγή του στο Συμπόσιο μιλώντας για το τραύμα, επισημαίνει επίσης «την κυριαρχία του τραύματος στις ‘νέες’ παθολογίες όπως η οριακή». Ίσως αυτός να είναι ένας από τους λόγους για τους οποίους μας απασχολεί πολύ περισσότερο από παλαιότερα, τόσο από πλευράς θεωρητικής όσο και από πλευράς κλινικής και ψυχαναλυτικής τεχνικής.

Ο στόχος της οργανωτικής επιτροπής ήταν να συζητηθούν ευρύτερες πλευρές του θέματος, όπως υποδηλώνει και ο τίτλος : Ψυχικό τραύμα – ατομικό, συλλογικό, διαγενεολογικό : θεωρητικές και κλινικές προσεγγίσεις. Πεποίθησή μας είναι ότι το 13^ο Συμπόσιο της Ε.Ε.Ψ.Ψ. ικανοποίησε τους συνέδρους σε σχέση με την πληρότητα με την οποία καλύφθηκε το θέμα. Συμμετείχαν τέσσερις ξένοι ψυχαναλυτές με σημαντικό έργο στο αντικείμενο αυτό : η Η. Faimberg, ο Ρ. Dreyfus, ο V. Bonaminio και η S. Fizzarotti-Selvaggi. Παρουσίασαν

εργασίες τους κορυφαίοι Έλληνες ψυχαναλυτές. Από την Ε.Ε.Ψ.Ψ. συμμετείχαν 18 μέλη (μεταξύ των οποίων και ο Α. Γιαννακούλας, επίτιμο μέλος) και 7 εκπαιδευόμενοι. Ενώ, τέλος, η πλούσια συζήτηση που έλαβε χώρα στις συνεδρίες και τα στρογγυλά τραπέζια εμπλούτισε τον προβληματισμό και δημιούργησε το κλίμα ζωντανού διαλόγου που χρειάζεται η ψυχαναλυτική κοινότητα στη χώρα μας.

Δεν θα αναφερθούμε σε όλες τις ομιλίες γιατί ένα τέτοιο έργο είναι αδύνατο. Θα περιοριστούμε σε εκείνες των ξένων ομιλητών. Θα παραθέσουμε επίσης τα ονόματα όλων των Ελλήνων ομιλητών και θα επιλέξουμε ορισμένους τίτλους εργασιών που αναπτύχθηκαν στο συμπόσιο για να φανεί η ευρύτητα της θεματολογίας.

Ομιλητές : Δ. Αναγνωστόπουλος, Δ. Αναστασόπουλος, Μ. Αριμπλιά, Α. Βασιλιάς, Κ. Βασιλοπούλου, Γρ. Βασλαματζής, Ε. Βλαχάκη, Σ. Βονδικάκη, Β. Δημόπουλος, Κ. Εμμανουηλίδης, Χ. Ζερβής, Ε. Ιωάννοβιτς, Ε. Καλλιτεράκη, Χ. Καραμανωλάκη, Β. Καραμανωλάκης, Μ. Κοκκώση, Ελ. Κοράλλη, Η. Κούβελας, Δ. Κυριαζής, Η. Λιακόπουλος, Γρ. Μανιαδάκης, Ι. Μπένου, Στ. Μπεράτη, Φ. Μπόμπος, Γ. Παπαθεοδώρου, Δ. Πλουμπίδης, Α. Ποταμιάνου, Δ. Ρήγας, Σ. Σαββόπουλος, Μ. Σιδηροπούλου, Ε. Σουμάκη, Α. Σπυροπούλου, Α. Σταθόπουλος, Κ. Ταλφανίδης, Ε. Τσανίρα, Β. Φαλάρας, Ν. Χαμπέρης, Γ. Χαλκιά

Θέματα που μεταξύ άλλων αναπτύχθηκαν στο Συμπόσιο : Τραυματικές και αντιτραυματικές διαστάσεις των νευρώσεων πεπρωμένου – Οξύ και συσσωρευτικό τραύμα και η οργάνωση του ψευδούς εαυτού – Τραυματικές καταστάσεις : βαδίζοντας στο όριο (με βάση εμπειρίες από ένα κλινικό πλαίσιο) – Αντιμετωπίζοντας το ψυχικό τραύμα σε παιδιά και εφήβους – Όραση και ψυχικό τραύμα – Το ψυχικό τραύμα, η ορμή του θανάτου και το σώμα – Γιατί κανένας πόλεμος δεν τέλειωσε ποτέ... Προσεγγίζοντας το τραύμα του ελληνικού εμφυλίου – Διεργασίες και απουσίες διεργασιών επί του ψυχικού τραύματος, κ. α.

Τέλος αφιερώθηκε μία απογευματινή συνεδρία στο έργο του ψυχαναλυτή Masud Khan και στην παρουσίαση της Βιβλιοθήκης του Μ.Κhan που ανήκει στην Ε.Ε.Ψ.Ψ.

Οι εργασίες των ξένων ομιλητών έχουν περιληπτικά ως εξής:

A. Γιαννακούλας: Η χρήση και εκμετάλλευση του παιδιού. Οξύ και συσσωρευτικό τραύμα και η οργάνωση του ψευδούς εαυτού.

Ο καθ. Α. Γιαννακούλας στην παρουσίαση του αναφέρθηκε στο τραύμα που προκαλείται στο παιδί εξαιτίας της «σύγχυσης των γλωσσών» που οδηγεί στην αιμομικτική αποπλάνηση, μια διαδικασία με μακροχρόνιες συνέπειες, την ταύτιση με τον επιτιθέμενο και την εσωτερικεύσή του. Αναφέρθηκε επίσης στη σπουδαιότητα ενός «αρκετά καλού» πρώιμου περιβάλλοντος. Για τον ομιλητή το συσσωρευτικό τραύμα σχετίζεται με την περίοδο της ανάπτυξης και το ρόλο της μητέρας ως «προστατευτικό προκάλυμμα».

Η αποτυχία της μητέρας να λειτουργήσει προστατευτικά έχει ως αποτέλεσμα την μη καλή προσαρμογή της στις παιδικές ανακλιτικές ανάγκες.

Η σύγχυση των γλωσσών και το συσσωρευτικό τραύμα με την παραβίαση του Εαυτού και τις πρώιμες παρεισδύσεις προηγούνται κατά τον ομιλητή της τραυματικής εμπειρίας.

Συζήτησε επίσης την επίδραση των γονεϊκών «συμπαιγνιακών» συγκρούσεων ως πιθανό παράγοντα στην αιτιολογία παιδικής ψυχοπαθολογίας καθώς τα αντιτιθέμενα ρεύματα προβολών και ενδοβολών του ζεύγους μπορούν να δημιουργήσουν και να διατηρήσουν παθολογικές παιδικές φαντασιώσεις και αμοιβαίες αντιληπτικές διαστρεβλώσεις με μόνιμες παρερμηνείες και μαζικές παρεισδύσεις στον ψυχικό χώρο και στο σώμα του παιδιού.

Σε καταστάσεις σοβαρής οικογενειακής παθολογίας και σε συμπαιγνιακές παθολογικές γονεϊκές σχέσεις οδηγείται το παιδί στην χρησιμοποίηση αρχαίων μηχανισμών και στην ανάδυση ενός «ψευδούς εαυτού», μιας επίσπευσης αμυντικών μηχανισμών ενός ανώριμου Εγώ απέναντι σε τραυματικές εμπειρίες.

Στη συνέχεια ο καθ. Γιαννακούλας παρουσιάζοντας ένα πλούσιο κλινικό υλικό κατέληξε ότι η ανάλυση αποκαλύπτει πως οι αναμνήσεις – προκάλυμμα είναι εκεί, – για να φέρουν ένα υλικό εκ των υστέρων, και ότι το τραύμα είναι η μαρτυρία ενός τραυματικού συμβάντος και η απόδειξη της αδυναμίας άμεσης πρόσβασης σε αυτό.

P. Dreyfus: Ψυχικός Πόνος και Τραύμα

Ο P. Dreyfus, (μέλος της Ελβετικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας), επικεντρώθηκε στην σχέση ψυχικού πόνου και τραύματος. Ανέφερε ότι ο ψυχικός πόνος βρίσκεται σε αντίθεση με την αρχή της ηδονής – δυσαρέσκειας που ρυθμίζει το βίωμα της ευχαρίστησης και ότι συνδέεται με τεράστιες ποσότητες συναισθημάτων που εκλύονται στο

ψυχικό όργανο. Διαφοροποίησε τον ψυχικό πόνο από τον μαζοχισμό και τόνισε ότι το βίωμα του πόνου βρίσκεται σε αντίθεση με το βίωμα της ευχαρίστησης.

Έκανε μια άμεση αναφορά ανάμεσα στον ψυχικό και σωματικό πόνο μέσα από το έργο του Freud, και υποστήριξε το ότι ο πόνος είναι πολύ κοντά με το τραύμα και ότι συνδέεται με τον πόθο (longing) και την απόγνωση (despair). Ο πόθος αποτελεί προϋπόθεση της ικανότητας του να νοιώσει κάποιος τον ψυχικό πόνο, και όταν ο πόθος συνδέεται με το άγχος, το άγχος μετατρέπεται σε απόγνωση.

Επιπλέον διαφοροποίησε την αίσθηση του πόνου που συνδέεται με την απώλεια του αντικειμένου από το άγχος της απώλειας του αντικειμένου, τονίζοντας ότι υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στην πρόσκαιρη απουσία και την συνεχιζόμενη απώλεια. Επίσης τόνισε ότι όταν το υποκείμενο βιώνει την απώλεια του αντικειμένου οδηγείται στην θλίψη, όταν όμως δεν βιώνεται, όπως πχ στις σοβαρές ναρκισσιστικές καταστάσεις, τότε η απώλεια του αντικειμένου δεν πενθείται και αποτελεί λόγο εμφάνισης είτε του σωματικού είτε του ψυχικού πόνου. Επίσης συνδέσε την απουσία πένθους λόγω της απώλειας με την υποχονδρία, λέγοντας ότι η υποχονδρία αντιτίθεται στην σχέση με το αντικείμενο.

Σε αυτό το πλαίσιο και αναφερόμενος στον Pontalis έθεσε τα ακόλουθα ερωτηματικά:

A. τι είναι αυτό που εγείρει και μετατοπίζει τα αισθήματα που συνδέονται στενά με το σώμα σε ψυχικό επίπεδο;

B. τι είναι αυτό που διαφοροποιεί τον πόνο από τα άλλα δυσάρεστα αισθήματα;

Γ. είναι δυνατόν ο πόνος να κατηγοριοποιηθεί ως ένα δυσάρεστο αίσθημα ή είναι κάτι διαφορετικό;

Εν συντομία απάντησε ότι ο πόνος βρίσκεται ανάμεσα στο άγχος και την θλίψη, ανάμεσα στις ναρκισσιστικές άμυνες και τις άμυνες κατά του αντικειμένου. Συνέδεσε αυτόν το πόνο με το τραύμα, μέσα από την χρήση κλινικού υλικού μιας ασθενούς της οποίας η παιδική ηλικία χαρακτηριζόταν από συνεχείς αποχωρισμούς και απώλειες.

V. Bonaminio: Ο τραυματικός ρόλος των ασυνείδητων γονεϊκών φαντασιώσεων ως παράγοντες ξένοι προς το Εγώ.

Ο κ. Bonaminio ανέλυσε τις ιδέες του σχετικά με την ταυτότητα και τον ψευδή εαυτό παρουσιάζοντας 2 κλινικά περιστατικά, ένα αγόρι 5 ετών με εκδηλώσεις παρενδυσίας και ένα κορίτσι 6 ετών με τάσεις παλινδρόμησης και έντονου άγχους αποχωρισμού.

Συζητώντας το υλικό αυτό εστίασε στο ρόλο των ξένων προς το εγώ παραγόντων που ονόμασε «ego alien», στα πλαίσια του σχηματισμού των ταυτίσεων και της δόμησης της ταυτότητας.

Η θέση αυτή σημαντική στην ψυχαναλυτική δουλειά με τα παιδιά σε συνδυασμό με κλινικά και άλλα τεχνικά θέματα που προκύπτουν από τη σχέση με τους γονείς

συζητήθηκε επίσης στα πλαίσια του πόσο επιδρά ο εσωτερικός κόσμος των γονιών στην οργάνωση του εσωτερικού κόσμου των παιδιών. Η κλινική εμπειρία αποδεικνύει ότι οι ασυνείδητες φαντασιώσεις των γονιών ή ενός εξ αυτών (και οι προσδοκίες – προβολές τους στην αλληλεπίδραση με το παιδί) σε κάποιες καταστάσεις και λόγω των ειδικών χαρακτηριστικών της σχέσης, μπορεί να θεωρηθούν σαν μια περιβαλλοντική παρενόχληση (impingement), ένα πραγματικό τραύμα, ονομαζόμενο «σιωπηλό τραύμα» (silent).

Σύμφωνα με τον κ. Bonaminio η συνεισφορά της ασυνείδητης φαντασίωσης των γονιών είναι απαραίτητο στοιχείο για τη γένεση, ανάπτυξη και εξέλιξη του εσωτερικού κόσμου του παιδιού.

H. Faimberg: «Κατασκευάζοντας Ιστορικές Αλήθειες»

Η H. Faimberg, παρουσίασε μια κλινική περίπτωση και έχοντας ως βάση το κλινικό υλικό της ασθενούς εξήγησε την κλινική της τεχνική. (Η κλινική της τεχνική αναφέρεται εκτενώς στο βιβλίο της –The Telescoping of Generations- Listening to the Narcissistic Links between the Generations). Ο τίτλος της παρουσιάσής της ήταν «Κατασκευάζοντας ιστορικές αλήθειες». Ανέφερε την περίπτωση μιας ασθενούς ή οποία παρόλο που δήλωνε «ο πατέρας μου δεν μετρούσε στην ζωή μου» εν τούτοις ο λόγος της διανθίζονταν με παροιμίες που χρησιμοποιούσε ο πατέρας της. Αρχικά, σε επίπεδο τεχνικής η H. Faimberg εξήγησε τι εννοεί όταν αναφέρεται στον «εκκεντρο τρόπο του ακούειν» (decentred listening) δηλαδή να δείξει πως η ίδια η ασθενής μιλάει για τον εαυτό της καθώς και να αναδείξει την σύγκρουση που υπάρχει ανάμεσα στον υποτιμητικό τρόπο που μιλάει για τον πατέρα της από την μία πλευρά και την χρήση των παροιμιών του από την άλλη για να περιγράψει τα δικά της βιώματα. Επίσης, σ' αυτό το πλαίσιο διαφοροποίησε την ερμηνεία από την παρέμβαση λέγοντας ότι μέσω του τρόπου που ο αναλυτής ακούει το πώς ακούει ο αναλύμενος τις ερμηνείες/παρεμβάσεις του αναλυτή του (“listening to the listening function”), θα εξαρτηθεί για το αν πρόκειται για ερμηνεία ή για απλή παρέμβαση. Η ερμηνεία θα επιφέρει μια αλλαγή κατεύθυνσης ή νέο υλικό που θα φέρει ο ασθενής.

Στην συγκεκριμένη περίπτωση η αλλαγή αυτή έφερε νέο υλικό που αφορούσε στην υποτιμητική στάση της μητέρας ως προς τον πατέρα που τον θεωρούσε ως περιθωριακό, ενώ θεωρούσε τον εαυτό της ότι είναι μια αριστοκράτισσα. Δεδομένου ότι όλο αυτό το υλικό έρχεται αβίαστα, δίνει στην H. Faimberg τη δυνατότητα να πει ότι εδώ πρόκειται για μια κατασκευή των ιστορικών αληθειών (τονίζει τον πληθυντικό). Ορίζει ως ιστορικές αλήθειες την ψυχική επεξεργασία (psychical work) που αποκαλύπτεται μέσω της ψυχαναλυτικής μεθόδου. Επίσης τονίζει οι ιστορικές αλήθειες δεν εξισώνονται με τα πραγματικά γεγονότα (material events) του παρελθόντος. Επιπλέον, θεωρεί ότι τα πραγματικά γεγονότα/

συγκρούσεις της εφηβείας αποτελούν σημαντικά σημεία καμπής που θα διαμορφώσουν τον ενήλικα ασθενή.

Αν επίσης τυγχάνει η ασθενής να ταυτίζεται ασυνείδητα με τον τρόπο που η μητέρα επιλύει τους δικούς της δεσμούς με τον πατέρα της καθώς και τις οιδιποδικές της συγκρούσεις, τότε οι ασυνείδητες ταυτίσεις θα αναγκάσουν την ασθενή να επιλύει τις συγκρούσεις της με τον τρόπο που τις επέλυε η μητέρα. Μόνο μετά από αρκετή επεξεργασία και μέσω της απο-ταύτισης (de-identification) είναι δυνατόν να υπάρξει κάποια αλλαγή στον τρόπο επίλυσης των συγκρούσεων. Όταν αυτό δεν συμβαίνει, τότε έχουμε μία ακύρωση (abolishment) των διαφορών όχι μόνο ανάμεσα στις γενεές αλλά και ανάμεσα στα φύλα – όπως συνέβη στην συγκεκριμένη περίπτωση-, και τότε είναι δυνατόν να μιλάμε είτε για μια αιμομικτική διέξοδο/λύση, είτε για την δημιουργία μίας αρνητικής ταυτότητας (negative identity). Όταν η μητέρα παρεισφρύνει στον ψυχισμό του παιδιού με την δική της ‘ιστορία’ τότε μπορούμε να μιλάμε για ένα ναρκισσιστικό τρόπο λειτουργίας της μητέρας μέσα από τον σφετερισμό και την παρείσφρηση (appropriation and intrusion) και έτσι έχουμε ένα ναρκισσιστικό τρόπο ρύθμισης του σχετιζομένου (narcissistic object regulation).

Εν συνεχεία αναφέρθηκε στον οιδιπόδειο σχηματισμό (narcissistic configuration) σε αντιδιαστολή με το οιδιπόδειο σύμπλεγμα. Ο οιδιπόδειος σχηματισμός αναφέρεται όχι μόνο στο οιδιπόδειο σύμπλεγμα -σχέση του παιδιού με τους γονείς- αλλά και με την σχέση των γονέων προς το παιδί έτσι όπως κατασκευάζεται κατά την διάρκεια της ανάλυσης. Σε αυτό το πλαίσιο, επίσης, αναφερόμαστε στην ναρκισσιστική διάσταση του οιδιπόδειου σχηματισμού. Σε επίπεδο τεχνικής, μέσω των αποσχισμένων (split-off) ταυτίσεων, και μέσω της μεταβίβασης, οι ταυτίσεις αναγνωρίζονται από τον αναλυτή ως η μη ειπωμένη ή απαρνημένη (disavowed) ιστορία.

Οι ταυτίσεις συμπεριλαμβάνουν στην ίδια τους την δομή θεμελιακά στοιχεία της ιστορίας του αντικειμένου που δεν συμπεριλαμβάνονται όμως στην ιστορία του ίδιου του υποκειμένου. Σε αυτή την περίπτωση αναφερόμαστε στις αποξενωτικές ταυτίσεις (alienating identifications) γιατί ουσιαστικά ανήκουν σε προηγούμενη γενιά από εκείνη του ασθενούς. Η συμπύκνωση των αποξενωτικών ταυτίσεων των τριών γενεών είναι αυτό που η H. Faimberg ονομάζει «σύμπτυξη γενεών» (telescoping of generations). Η σύμπτυξη αυτή αποτελεί μια ειδική μορφή (figure) της ναρκισσιστικής διάστασης του οιδιπόδειου σχηματισμού.

*Γρηγόρης Βασιλαματζής, Ευγενία Σουμάκη, Γεωργία Χαλκιά
Ψυχαναλυτές-Ψυχοθεραπευτές, Μέλη της Συντακτικής
Επιτροπής της έκδοσης «ΔΙΑΛΟΓΟΙ για την
ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ».*

XV INTERNATIONAL FORUM OF PSYCHOANALYSIS

«Ταυτότητα και παγκοσμιοποίηση: νέες προκλήσεις για την ψυχανάλυση»

Γρηγόρης Μανιαδάκης

Στο Σαντιάγκο της Χιλής, μιας χώρας με μεγαλειώδη, σχεδόν εξωπραγματικά για εμάς τους Ευρωπαίους φυσικά τοπία, έγινε από 15 έως 18 Οκτωβρίου 2008, το XV Forum της International Federation of Psychoanalytic Societies. Η Chilean Society of Psychoanalysis-ICHPA, που είχε την ευθύνη της οργάνωσής του επέλεξε ως τίτλο του το «Ταυτότητα και παγκοσμιοποίηση: νέες προκλήσεις για την ψυχανάλυση».

Το Forum παρακολούθησαν πάνω από 450 σύνεδροι. Η εγχώρια συμμετοχή ήταν μεγάλη και αρκετά ενθουσιώδης.

Η πλειοψηφία των εργασιών που παρουσιάστηκαν κινήθηκαν γύρω από το κεντρικό θέμα - ένα θέμα που, εκτός από την εμφανώς διεθνή του διάσταση, όπως αρμόζει σε ένα παγκόσμιο συνέδριο, έδινε ιδιαίτερη έμφαση στο ζήτημα της αλληλοδιδασίας του κοινωνικού και του ενδοψυχικού στοιχείου. Η σημασία που δίνεται στο ρόλο των - παγκοσμιοποιημένων πια- κοινωνικών προβλημάτων στη διαμόρφωση του ψυχικού πόνου σχετίζεται ασφαλώς και με την ταυτότητα του ψυχαναλυτή. Οι διοργανωτές του XV Forum θεώρησαν το κοινωνικό στοιχείο κυρίαρχο σε αυτή την ταυτότητα: «Η ψυχανάλυση πρέπει να νοείται βάσει των δεσμών της με την κοινωνία», γράφει στον χαιρετισμό της προς τους συνέδρους η πρόεδρος της ICHPA Marcela Ramirez. Και πιο κάτω: «Η ψυχανάλυση ενεργεί στον κοινωνικό στίβο ως δύναμη αλλαγής».

Στο πλαίσιο αυτών των προβληματισμών κινήθηκαν οι περισσότερες εργασίες: η ομιλία της απερχόμενης γενικής γραμματέως της IFPS Sonia Gojman σχετικά με την επικαιρότητα των ψυχαναλυτικών θεωριών (συνεπικουρούμενων από νευροεπιστημονικά δεδομένα) για την ερμηνεία του κοινωνικού δεσμού· μια θεώρηση των συναισθηματικών αντιδράσεων στο φαινόμενο της υπερθέρμανσης του πλανήτη από την οπτική γωνία της σκέψης του Bion, από τον Christer Sjodin, υπεύθυνο έκδοσης του International Forum of Psychoanalysis· μια αναφορά στη συντριβή της συλλογικότητας και την υποκατάστασή της από μια συλλογική «αναισθητοποίηση», από τον Juan Flores, πρόεδρο του Forum, για να αναφέρουμε μερικά μόνο παραδείγματα.

Ο σχετικός με την κοινωνία ψυχαναλυτικός στοχασμός ήταν λοιπόν το πιο έντονο στοιχείο στις εργασίες του Forum. Η κλινική προσέγγιση ίσως δεν αποτέλεσε το κεντρικό σημείο αναφοράς. Δεν απουσίαζε ωστόσο, όπως φάνηκε σε αρκετές εργασίες (αναφέρουμε ενδεικτικά την ομιλία του Marco Conci, συν- υπεύθυνου έκδοσης του International Forum σχετικά με την ψυχαναλυτική θεραπεία των μεταναστών και τον «μεταμορφωτικό» ρόλο της μεταφραστικής προσπάθειας που χαρακτηρίζει σ' αυτές τις περιπτώσεις τη θεραπευτική σχέση· επίσης εκείνη της Eliana Mendes που εστιάστηκε στη σύνδεση της ψυχικής

λειτουργίας μιας ανορεκτικής έφηβης με τη θεματολογία και τη μορφή ενός κοριτσιστικού περιοδικού, καθώς και στην, από μέρους της έφηβης, αμυντική χρήση της σχέσης της με το εν λόγω περιοδικό), καθώς και στην άνεση και την ετοιμότητα του (νεανικού κυρίως) κοινού του να εκτεθεί σε κλινικές συζητήσεις, όπως και συνέβη στο κλινικό σεμινάριο που διηύθυνε ο Horacio Etchegoyen.

Σε κλινικά ζητήματα εξάλλου εστιάστηκαν και οι δύο εργασίες που παρουσιάστηκαν από πλευράς ΕΕΨΨ σε συζητήσεις στρογγυλής τραπέζης στο Forum, από τη Γεωργία Χαλκιά («Απόδραση από τη ζωή: μια ιστορία για την ελπίδα και την επιθυμία») και από τον υπογράφοντα («Σημειώσεις σχετικά με τις αλλοτριωτικές ταυτίσεις και την αρνητική ταυτότητα»).

Αξίζει ακόμα να σημειώσουμε μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα ειδική συνεδρία αναδίφησης των απαρχών και της «άγραφης ιστορίας» της IFPS, στο πλαίσιο της οποίας ο Michael Ermann, (υπεύθυνος της επιτροπής αρχείων της ομοσπονδίας), πήρε συνέντευξη από το ιστορικό στέλεχος της IFPS Carola Mann. Τέλος, την παρουσίαση-πρόσκληση, από τη Χαρά Καραμανωλάκη, για το XVI Forum της IFPS, την ευθύνη της οργάνωσής του οποίου έχει η ΕΕΨΨ και το οποίο θα γίνει τον Οκτώβριο του 2010 στην Αθήνα (παρουσιάζεται εκτενέστερα σε άλλη στήλη του ανά χείρας τεύχους των Διαλόγων).

Στο πλαίσιο του XV Forum έγινε και η Συνέλευση των Αντιπροσώπων της IFPS, καθώς και η εκλογή του νέου Γενικού Γραμματέα της ομοσπονδίας. Εκλέχθηκε ο Agnar Berle, ενώ αναπληρώτρια Γενική Γραμματέας εκλέχθηκε η Valerie Tate Angel.

Το Forum της Χιλής ήταν μια πολύ ενδιαφέρουσα διεθνής ψυχαναλυτική συνάντηση. Το ιδιαίτερο στοιχείο της συνάντησης αυτής έγκειται, κατά τη γνώμη μας, στην αναζήτηση (που μοιάζει, σε αρκετές περιπτώσεις, να προκύπτει από κάποιον, όχι σαφώς διατυπωμένο, κοινωνικό αίτημα) ενός ψυχαναλυτικού λόγου που θα συνέβαλλε, μέσω διεργασιών σύνδεσης και απαρτίωσης, στη δημιουργία μιας συλλογικότητας - σε μια ιστορική συγκυρία ακραίας, βάρβαρης αποδόμησης των κοινωνικών δεσμών και υποκατάστασής τους από μια ρηγή μέχρις ισοπεδώσεως ομοιομορφία που διαστρέφει ή και ακυρώνει την έννοια της ταυτότητας. Μια τέτοια αναζήτηση και ένας τέτοιος διάλογος αποτελούν ίσως και μια συλλογική αντιμεταβιβαστική απάντηση στην «κοινωνικοποίηση» του ψυχικού πόνου -και την κοινωνικά θεσμοθετημένη άρνησή του- δηλαδή μια προσπάθεια ψυχοποίησης του.

Γρηγόρης Μανιαδάκης

Ψυχίατρος, Ψυχαναλυτής-Ψυχοθεραπευτής, Διδάκτωρ Ιατρικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών, Πρόεδρος μέλος της ΕΕΨΨ

7^ο ΔΙΕΘΝΕΣ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΔΕΛΦΩΝ

«Ψυχανάλυση και Ιδεολογίες»

Σταματία Βονδικάκη

Στις 24-28 Οκτωβρίου πραγματοποιήθηκε το 7ο Διεθνές Ψυχαναλυτικό Συμπόσιο Δελφών.

Το συμπόσιο αυτό διεξάγεται κάθε 4 χρόνια στο Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο των Δελφών, υπό την αιγίδα της Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας, της Ψυχιατρικής Κλινικής του Πανεπιστημίου Πατρών και του Ευρωπαϊκού Πολιτιστικού Κέντρο Δελφών, και με την στήριξη της Ελληνικής Ψυχιατρικής Εταιρείας. Συμμετείχαν σ' αυτό ομιλητές από το διεθνή ψυχαναλυτικό χώρο: από την Γερμανία, την Μ. Βρετανία, την Ιταλία, τη Γαλλία, την Ολλανδία, το Βέλγιο, το Ισραήλ, τη Φιλανδία, τη Νορβηγία, την Αυστρία, τη Σουηδία, τη Χιλή, τον Καναδά, τις ΗΠΑ, τη Βενεζουέλα, την Βραζιλία, και την Ελλάδα. Συνολικά συμμετείχαν 61 ομιλητές, 37 από τη Ελλάδα και 24 από τις υπόλοιπες χώρες.

Ο τίτλος του συμποσίου ήταν «Ψυχανάλυση και Ιδεολογίες», και οι ομιλίες αφορούσαν τους τομείς:

Ψυχανάλυση και Προκατάληψη-Ψυχανάλυση και Πίστη-Ψυχανάλυση και Πολιτισμός-Η Ψυχανάλυση ως Ιδεολογία-Ιδεολογίες και Ψυχαναλυτική Διαδικασία-Ψυχανάλυση και Αλήθεια-Ψυχανάλυση και Πολιτική Βία-Ιδεολογία και Προσωπική Ιστορία.

Εξετάστηκαν οι έννοιες της ιδεολογίας, της πίστης, της προκατάληψης, της αλήθειας, καθώς και οι αρνητικές και οι θετικές πλευρές τους. Επίσης συζητήθηκε κατά πόσο η χρήση τους μπορεί να είναι καταστροφική ή προς όφελος του ατόμου και της ανθρωπότητας. Τέλος διερευνήθηκε η σχέση της κάθε έννοιας ξεχωριστά, με την ψυχανάλυση.

Παρακάτω εισάγονται περιληπτικά κάποιες σκέψεις που διατυπώθηκαν από την πρόεδρο της Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας και ορισμένους ξένους ομιλητές.

Στην εισαγωγή του Συμποσίου η καθηγήτρια Σταυρούλα Μπεράτη μίλησε για την ιδεολογία και την ψυχανάλυση. Όρισε την ιδεολογία σαν την «επιστήμη των ιδεών» που εξερευνά την προέλευση και την εξέλιξή τους, αλλά και ως ένα σύστημα που δομεί την αντίληψη της πραγματικότητας για μια ομάδα ανθρώπων, ή ως ένα σύστημα αναπαραστάσεων ή κώδικα εννοιών που ορίζει πως τα άτομα και οι ομάδες βλέπουν τον κόσμο. Η ιδεολογία χρησιμοποιείται για να περιγράψει, να κατανοήσει και να προβλέψει τις σκέψεις, τα κίνητρα, τους σκοπούς και τις έννοιες των ενεργειών των ατόμων και των ομάδων. Η ιδεολογία μπορεί να έχει αρνητικές

αλλά και θετικές ποιότητες. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να οδηγήσει σε αλλαγή και πρόοδο, ή μπορεί να γίνει ένα σύστημα πίστewων και πεποιθήσεων που κυριεύει τους ανθρώπους και τους κάνει να βλέπουν και να βιώνουν τις καταστάσεις με ένα πολύ διαστρεβλωμένο τρόπο.

Από τις ομιλίες που παρουσιάστηκαν στο συμπόσιο σημειώνουμε ενδεικτικά:

Ο Michael Parsons (Μ. Βρετανία) στην ομιλία του “The reality of faith” ανέπτυξε την έννοια της «φυσιολογικής πίστης», ως την πεποίθηση ότι κάποιος μπορεί να βρει θετικό νόημα στην εμπειρία του να είναι ζωντανός, ακόμα κι αν αντιμετωπίζει δυσκολίες και πόνο. Επίσης πρότεινε σαν σημαντικό σκοπό της ψυχανάλυσης την βοήθεια που προσφέρει για να μπορεί το άτομο να έχει αυτή την ικανότητα, της φυσιολογικής πίστης.

Ο Jorge Canestri (Ιταλία) στην ομιλία του “Ideology, ideals and idols in psychoanalysis” ανέφερε ότι κάθε θεωρία όπως και η θεωρία της ψυχανάλυσης, είναι το φυσικό αποτέλεσμα της προσπάθειας να μάθουμε και να περιγράψουμε αυτό που νομίζουμε ότι ξέρουμε, αλλά είναι και το «περιέχον» των επιθυμιών και των ασυνείδητων φαντασιών. Αυτό είναι πιο φανερό στην περίπτωση της ψυχανάλυσης, που περιγράφει πως θα κατανοήσουμε το μυαλό μας. Επίσης τόνισε την αμυντική λειτουργία που μπορεί να έχει μία θεωρία απέναντι στην αμφιβολία, την αναταραχή και τις αλλαγές.

Ο Robert Michels (ΗΠΑ) στην ομιλία του “Anti-ideology as hidden ideology” περιέγραψε πώς η ψυχανάλυση βρίσκεται εξ ορισμού σε σύγκρουση με την ιδεολογία, ενώ την ίδια στιγμή μετατρέπεται σε ιδεολογία. Επίσης εξέτασε το ερώτημα κατά πόσο οι ιδεολογίες μπορεί να είναι δυσπροσαρμοστικές και παθολογικές.

Ο Otto Kernberg (ΗΠΑ) στην ομιλία του “Origins and function of religious beliefs” συζητήσε την ψυχοδυναμική καταγωγή της θρησκευτικής πίστης. Περιέγραψε επίσης την ανάπτυξη της ως ένα ξεχωριστό, πλήρες, υπερβατικό σύστημα αξιών που εξασφαλίζει ένα νόημα για την ύπαρξη της ζωής. Διερεύνησε τέλος τη σχέση της θρησκευτικότητας με την ικανότητα του ατόμου να αγαπά, να δημιουργεί και να επεξεργάζεται το πένθος.

Σταματία Βονδικάκη

Ψυχίατρος, Ψυχιατρική Κλινική Πανεπιστημίου Αθηνών,
Εκπαιδευόμενο Μέλος της ΕΕΨΨ.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ

R. D. Hinshelwood :

Λεξικό της Κλαϊνικής Σκέψης

Πρόλογος: Γρηγόρης Βασιλαματζής

Επιστημονική Επιμέλεια : Γρηγόρης Μανιαδάκης – Γεωργία Χαλκιά

Μετάφραση: Γ. Βενιζέλου, Μ. Ζωγράφου, Κ. Καπώνη, Γ. Χαλκιά

Νοόγραμμα Εκδοτική, 2008

Χρήστος Ιωαννίδης

Το βιβλίο αυτό είναι ένας θησαυρός. Ακολουθώντας άξια τα χάρια των Λαπλάνς και Πονταλίσ, οι οποίοι το 1967 εξέδωσαν το μνημειώδες “Vocabulaire de la psychanalyse” (ελληνική έκδοση : Λεξιλόγιο της Ψυχανάλυσης, Εκδ. Κέδρος, 1986), πάνω στο έργο του Φρόυντ, ο Χίνσελγουντ παράγει ένα αντίστοιχο μείζον έργο που καλύπτει την επιστημονική συμβολή στη ψυχανάλυση, της κλαϊνικής σχολής της Μ. Βρετανίας.

Η Μέλανι Κλάϊν και η σχολή που αυτή εγκαθίδρυσε, έχει αναγνωρισθεί πλέον ως ένα από τα κύρια θεωρητικά ρεύματα εντός της ορθόδοξης ψυχανάλυσης. Η οπτική αυτή, έχει παραμείνει πεισματικά πιστή στις βασικές αρχές του Φρόυντ ως προς τις ενορμήσεις, το τοπογραφικό και δομικό μοντέλο και τις άμυνες, όμως, επιλέγοντας να δώσει μεγαλύτερη έμφαση στις εξελίξεις που λάμβαναν χώρα στη Βουδαπέστη (Φερέντζι) και στο Βερολίνο (Αμπραχαμ), διαφοροποιείται αισθητά από τη σχολή της Βιέννης. Ο ρόλος και το πεπρωμένο του αντικειμένου της ενόρμησης σε αντίθεση με το πεπρωμένο της ενέργειας και του στόχου της ενόρμησης, η τεράστια σημασία των προοιδιποδειακών δυναμικών, η θεμελιακή παρουσία της αρχαϊκής μητέρας (για το παιδί ανεξαρτήτου φύλου) πάνω στη οποία θα στηθεί αργότερα το οιδιποδειακό κατασκεύασμα, αποτελούν για τη σχολή της Κλάϊν

και κατ'επέκταση για τη Βρετανική ψυχανάλυση στο σύνολο της, μερικά από τα σημεία διαφοροποίησης από τη λεγόμενη σχολή της Βιέννης.

Σήμερα πλέον όλα αυτά είναι κοινώς παραδεκτά τμήματα του αναλυτικού κανόνα, υπήρξαν όμως εποχές που είχαν θεωρηθεί προκλητικά έως και αντι-ψυχαναλυτικά. Η βαθμιαία, συν τω χρόνω, αποδοχή από την ευρεία ψυχαναλυτική κοινότητα, της θεωρίας των αντικειμενοτρόπων σχέσεων, έχει καταστήσει τη κλαϊνική σκέψη – που υπήρξε ένας από τους βασικούς πυλώνες αυτής της θεωρίας – όχι απλά γνώριμη, αλλά και μία εκ των ων ουκ άνευ πηγή έμπνευσης για τη σύγχρονη κατανόηση της ψυχαναλυτικής διαδικασίας.

Ο Ρόμπερτ Χίνσελγουντ συγκαταλέγεται μεταξύ των εξεχόντων μελών της Βρετανικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας. Έχει εργασθεί επί σειρά ετών ως Διευθυντής κλινικών ψυχοθεραπείας του βρετανικού ΕΣΥ, μεταξύ των οποίων και στο Κάσσελ, το μοναδικό στη Βρετανία ψυχιατρικό νοσοκομείο το οποίο λειτουργεί κατ'ολοκληρίαν με αμιγώς ψυχαναλυτικό προσανατολισμό. Τα τελευταία δέκα χρόνια περίπου, κατέχει την έδρα Ψυχαναλυτικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο του Έσσεξ. Η εργογραφία του είναι μεγάλη και ποικίλη : έργα πάνω στην ομαδική θεραπεία και θεραπευτικές κοινότητες, διανθρώπινες δυναμικές εντός οργανισμών, θέματα ηθικής και εκπαίδευσης στη

ψυχανάλυση, ανασκοπήσεις θεωρητικών εννοιών, κ.α.

Το ανά χείρας πόνημα είναι απόδειξη των βαθιών γνώσεων του συγγραφέα αλλά και του επίπνου μεθοδικού μόχθου που κατέβαλε για τη συλλογή, οργάνωση και εμπειριστατωμένη παρουσίαση ενός τεράστιου και άτακτα διασκορπισμένου θεωρητικού και κλινικού υλικού. Το έργο διαιρείται σε δύο τμήματα. Το πρώτο φέρει το χαρακτηρισμό 'Κύρια Λήμματα' και καλύπτει δεκατρείς θεμελιώδεις θεωρητικές έννοιες οι οποίες διατυπώνονται εκτενώς, μέσα στη ιστορική τους πορεία και πλαίσιο ανάπτυξης, ώστε να γίνεται όσο το δυνατόν σαφέστερη η θέση τους εντός της εν γένει ψυχαναλυτικής θεωρίας. Το δε δεύτερο φέρει το χαρακτηρισμό 'Γενικά Λήμματα' και αποτελείται από 150 περίπου όρους, που καλύπτουν ένα μεγάλο εύρος κλινικών και θεωρητικών θεμάτων, κυρίως κλαϊνικού αλλά και ευρύτερου ψυχαναλυτικού ενδιαφέροντος.

Η μετάφραση και επιστημονικά ιδιαίτερα προσεγμένη απόδοση αυτού του βιβλίου στα ελληνικά αποτελεί επίτευγμα. Αν και γνωστό στο αγγλόφωνο ελληνικό κοινό από παλαιά, μεταφρασμένο σήμερα θα αποτελέσει κεντρικό σημείο αναφοράς αλλά και πηγή γνώσεων και κατανόησης τόσο για εκπαιδευόμενους όσο και για ήδη εκπαιδευμένους εργαζόμενους στο χώρο της ψυχικής υγείας. Λέω στο χώρο της ψυχικής υγείας, διότι ο πλούτος του βιβλίου αυτού είναι τέτοιος, που θα αποδειχθεί εξ ίσου χρήσιμο και σε όσους εργαζόμενους ζητούν απλά ευρύτερη κατανόηση των ψυχικών λειτουργιών, χωρίς απαραίτητα να εκπαιδεύονται στις ψυχαναλυτικού τύπου θεραπείες.

Η ποιότητα της απόδοσης, είναι λίαν ικανοποιητική και καθρεπτίζει τη λεπτολόγο επίμονή

στην ακρίβεια των μεταφραστών και επιστημονικών επιμελητών. Είναι εμφανές πως ο μόχθος που κατέβαλαν, κάθε άλλο παρά αμελητέος ήταν. Οι όροι αποδίδονται σύμφωνα με τις καθιερωμένες στον επιστημονικό χώρο λεκτικές επιλογές, ώστε να μην αποπροσανατολίζουν και το κείμενο ρέει με μεγάλη ευκολία. Το ότι κάποιοι αναγνώστες δε θα συμφωνούσαν με την απόδοση στα ελληνικά κάποιων αγγλικών όρων, και αναμενόμενο είναι και δε θα μπορούσε να αποφευχθεί. Στο προλογικό σημείωμα του εκ των επιμελητών Γρ. Μανιαδάκη τεκμηριώνονται με ικανοποιητική πειστικότητα οι γλωσσικές επιλογές που έγιναν.

Αν υπάρχει ένας μικρός ενδοιασμός, αυτός εντοπίζεται στην εκδοτική παρουσίαση του βιβλίου. Κατά τη γνώμη του υπογράφοντα, μιας τέτοιας τεράστιας προσπάθειας – και του συγγραφέα κατ'αρχήν αλλά και των μεταφραστών και επιμελητών στη συνέχεια – θα της άξιζε μία κάπως μεγαλύτερη τυπογραφική και γενικώς εκδοτική επιμέλεια και φροντίδα.

Εύχομαι και ελπίζω ότι ένα βιβλίο – σημείο αναφοράς όπως αυτό, σύντομα θα αποτελέσει βασικό βοήθημα κάθε ενός που ενδιαφέρεται για τις τρέχουσες ψυχαναλυτικού προσανατολισμού θεραπευτικές πρακτικές, αλλά και τις τρέχουσες θεωρητικές και εννοιολογικές εξελίξεις σε αυτό τον επιστημονικό χώρο.

Χρήστος Ιωαννίδης

Ψυχίατρος, Μέλος της Βρετανικής και Ελληνικής

Ψυχαναλυτικής Εταιρείας

Περιεχόμενα

- 16ο ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ (I.F.P.S.)
«The Intrapsychic and the Intersubjective in Contemporary Psychoanalysis»
«Το Ενδοψυχικό και το Διυποκειμενικό στη Σύγχρονη Ψυχανάλυση»
 - Η ψυχαναλυτική κατανόηση της κατάθλιψης
Δημήτρης Ρήγας
 - Η καταθλιπτική θέση και ο ρόλος της ενοχής:
Εισαγωγικές παρατηρήσεις
Χαρά Καραμανωλάκη
 - Κατάθλιψη και Ενοχή
Ηλίας Λιακόπουλος
 - 13ο ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗΣ ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ :
«Ψυχικό τραύμα – ατομικό, συλλογικό, διαγενεολογικό : θεωρητικές και κλινικές προσεγγίσεις»
Γρηγόρης Βασιλαματζής, Ευγενία Σουμάκη, Γεωργία Χαλκιά
 - XV INTERNATIONAL FORUM OF PSYCHOANALYSIS.
Σαντιάγο, 15-18 Οκτωβρίου 2008
Ταυτότητα και παγκοσμιοποίηση: νέες προκλήσεις για την ψυχανάλυση.
Γρηγόρης Μανιαδάκης
 - 7ο ΔΙΕΘΝΕΣ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΔΕΛΦΩΝ
Ψυχανάλυση και Ιδεολογίες:
Σταματία Βονδικάκη
 - ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ
R. D. Hinshelwood : Λεξικό της Κλαϊνικής Σκέψης
Χρήστος Ιωαννίδης
-